

הזירה הימית

מראשית ההעפלה עד ראשית המדינה

1949-1934

מחקרים ותעודות

מאיר חזן*

הניסיונות להחייאת 'השומר'

א. מבוא

ביולי 1938 נהרג השומר אלכסנדר זייד בשייח' אבריק, השוכנת כיום בצמוד לקריית טבעון. זייד, ממייסדי הגופים הביטחוניים הראשונים ביישוב, 'בר גיורא' ו'השומר', נחשב לאגדה עוד בחייו. בדרכי ההספד שהקדיש פנחס שניאורסון לעמיתו לאחר נפילתו, נכללו שני משפטים שהמחקר ההיסטורי טרם נתן את דעתו על העומד מאחוריהם: 'לפני כששה חודשים התאספנו בדירתו של ישראל שוחט, כשלושים חברי "השומר" לשעבר. הדיון נסב על הקמת ארגון, אשר יקבל על עצמו להכשיר חברים להתיישבות בגבולות הארץ (משאת נפשם של חברי "השומר" מאז)'.¹ באותה עת כבר נחרץ גורל 'משמרת הגבול', כך כונה הארגון האמור, להישלח לגזוץ ההיסטוריה. נבקש כאן לתהות אחר משמעות המובאה שלעיל בשני הקשרים: נסיבות התארגנותו של הגוף העלום ושיבוצו במסכת רחבה יותר של הניסיונות להחייאת 'השומר'.

הטענה המרכזית שתוצג במאמר זה היא שקיים מכנה משותף למגוון הניסיונות להחייאת 'השומר'. מכנה משותף זה הוא, שהתוכנית המעשית שאותה ביקשו לקדם, נותרה כאחד מנתיבי המשנה האפשריים לפעילות צבאית, על משמעויותיה לגבי רפואי הפעלת הכוח והיחסים עם הערכים, שתנועת העבודה ביכרה שלא לפסוע בהם. חוסר הנכונות להתמודד לגופן עם תכניות הפעולה ששרטטו יוצאי 'השומר' לא נבע ביסודו של דבר מהתנגדות לתוכנן ואופיין, או לחלופין מחוסר הרלוונטיות

עלי זית וחרב כרך 2

עורכת: אסנת שירן

* עבודת הדוקטור של מאיר חזן: הפיקוח הבורה: המתינות בסוגיות ביטחוניות ופוליטיות בהסעול הצעיר ובמסא"י בשנים 1905-1945, אוניברסיטת תל אביב 2006.
נוסח קודם של מאמר זה פורסם באנגלית תחת הכותרת: *The Efforts to Revive Hashomer* בכתב העת: *Journal of Modern Jewish Studies*, Vol. 4, No. 2 (July 2005), pp. 179-203.
תודתי לפרופ' אניטה שפירא, ר"ד מוטי גולני וגב' הדס אורן על עזרתם ועצתם.
התמונות במאמר זה באדיבות מוזיאון בית השומר (אלא אם צוין אחרת).
1. פנחס שניאורסון, 'אלכסנדר זייד', במסנה, 19 באוגוסט 1938.

משרד הביטחון
ההוצאה לאור

העמותה
לחקר
כוח המגן
על-שם
ישראל גלילי

שלהן לתנאי המציאות. מקורו של היחס השלילי לתכניות, עיקרו בהתנגדות לרמויות שעמדו מאחוריהן, על שסירבו כל ימיהן לקדש את תלם המרות המפלגתית וההסתדרותית.

הכוח המניע בשלל ההתארגנויות להחייאת 'השומר' היה הזוג שוחט – מניה וישראל – שחיו באותה עת בנפרד. למעשה, הדבר העיקרי שחיבר אותם בשנות העשרים והשלושים היה שאיפתם להתייצב שנית במרכז ההתרחשויות בענייני התגוננות. מנוחתם של חלק מראשי ההסתדרות ב'אחרות העבודה' וכהמשך במפא"י לא הוטרה בדרך כלל בעת שנדרשו לשקול האם להעניק תפקידים במסגרות היישוביות לפרטים כאלה או אחרים מבין יוצאי 'השומר'. לא כן לגבי הזוג שוחט. במקרה זה, השאלה מכחינתם של הראשונים הייתה כיצד לבלום, לרסן ולחסום את דרכם של בני הזוג מלמלא תפקידים ציבוריים בעלי משקל או השלכות פוליטיות. ניתן לציין תווי היכר מובהקים ביחסם של גורמים שונים במערכת ההסתדרותית אליהם: החשש מכישוריהם, מהיסוד ההרפתקני שדבק לעתים בהשקפתם ובפועלם, מהרגלם לצבור עוצמה שזיקתה אינה מובטחת מאליה למנהיגות התנועתית, מקשריהם עם גורמים מחו"ל כגון 'הרסה' ו'קבוצת ברנדייס' וממנהגם לפעול במסגרת של חבורה הרואה עצמה כאוונגרד של תנועת הפועלים וממאנת לכופף את גווה אוטומטית למרותם של ראשי 'אחדות העבודה' ומפא"י. בראש מתנגדיהם עמדו אליהו גולומב, שאול מאירוב (אביגור) ודב הוז, שראו לאורך שנות העשרים והשלושים במניה ובישראל שוחט, בסדרי המידור בהם כלכלו את ענייניהם ובכשורם לסחוף אחריהם את נאמניהם משכבר, מתחרים פוטנציאלים על השררה בתחום הביטחוני בתנועת העבודה.² עוצמת האיבה שרבעה בין שתי הקבוצות מודגמת באורח יוצא דופן בדברים חסרי תקדים בחומרתם, שכתבה מניה בשלהי התקופה שבה דן מאמר זה:

הם, הווה אומר – הקבוצה הקטנה ההיא אשר גודל ההנהגה נמצא כעת בידיה, מפחדת מהאנשים שלנו... הוא, גולומב, הגרוע מכולם. זהו טיפוס קלאסי של יזואיט, אשר תמיד מכין מלכודת למתנגדו. את המלכודת הוא מכין באופן יסודי מאד, במחשבת תחילה, תחת מסוה של דברי נועם, שבחים ושיחות

2. אליהו גולומב, חביון עוז, מהדורה שנייה, תשי"ד, א, עמ' 226-256, 280-290; יעקב גורן, דב הוז: מדינאי בטרם מדינה, רמת אפעל 1999, עמ' 146-152, 172; אריה בועז, עלום ונוכח בכל, סיפור חייו של שאול אביגור, 2001, עמ' 41-45.

ידידותיות. הוא אדם מסוכן מאד כפוטנציה. לו היה לו שלטון של ג.פ.או., היה אכזרי מאד. למזלנו אין עדיין ג.פ.או. בארץ-ישראל. אך, אם באחד הימים יתארגן מוסד כזה, הוא יהיה ראש המוסד בהצלחה רבה ובעונג רב... שנאתי לגולומב מקורה בכך, שהוא במכוון, בהכרה, שיתק את הכוחות הטובים ביותר שלנו, ובקרוב יהפוך אותם לבעלי-מום נפשיים... וכה גדולה איבתי כלפיו – שאילו קראתי בעיתון, שהוא נהרג – הייתי מרוצה

מניה (ויילבושביץ) שוחט

מכך...³

כישלון החתירה העיקשת להחייאת 'השומר' פירנס את האבחנה הקיצונית על אודות גולומב, שהייתה, למותר לציין – חסרת שחר. הליכה עד הקצה ולפרקים אף מעבר לו הייתה אחד מתווי ההיכר הבולטים של מניה כל ימיה.⁴ באופן אישי, התבטאותה הנזעמת טומנת בחובה הודאה במשתמע, כי חניכת הרוח המהפכנית הרוסית מימי ה'נרודניה ווליה' וחבריה הובסו כמערכה בשלהי 1938, מועד חיבור מכתבה, והגיעו לקץ דרכם בתחום הביטחוני. מבחינת הנושאים שילובנו להלן, דברי מניה ממחישים את טיבה ואופייה של ההתמודדות חסרת הפשרות על הנהגת המערכת הביטחונית ביישוב, שבכמה רגעי מפתח בקורותיה נעסוק אגב בירור הניסיונות להחייאת 'השומר'.

ארגון 'השומר' שהוקם באפריל 1909 הגיע באופן רשמי לקץ דרכו במאי 1920. 'השומר', שנטל על עצמו את משימת השמירה ביישובים יהודיים ברחבי הארץ, העביר את האחריות והסמכות על תחום ההתגוננות למפלגת 'אחדות העבודה' ביוני 1920. עם הקמת 'הסתדרות העוברים הכללית' בדצמבר 1920, הועברה אליה מטלה

3. מכתב מניה שוחט לצבי נרב, 11 בדצמבר 1938, ארכיון פרטי – אנה שוחט והדגשה במקור – מ"ח. 'יזואיט' (איש מסדר הישועים) – כינוי לאדם קנאי ובלתי מתפשר; ג.פ.או. ('מנהלה פוליטית ממלכתית') – המשטרה הפוליטית של המשטר הקומוניסטי בבירת המועצות בראשית שנות העשרים.

4. ראו בהקשר זה, מוטי גולני, 'מניה: עלייתה הקצרה ונפילתה הארוכה', ישראל, חוב' 3 (אביב תשס"ג), עמ' 11-13.

זו. על רקע מאורעות תרפ"א שפרצו בראשית מאי 1921, קיבלו ראשי ההסתדרות את תפיסתה של האסכולה שייצג אליהו גולומב בנוגע למבנה ה'הגנה', אופייה ודרכי תפקודה. הדוגלים באסכולת גולומב ראו ב'הגנה' גוף מיליציוני רחב, הערוך תמידית להתגייסות במצבי חירום, מאגד בקרכו את כלל חברי ההסתדרות החפצים להצטרף לשורותיו וכפוף ישירות למרות מוסדות ההסתדרות. הם רחו את ההשקפה שייצג מנהיג 'השומר', ישראל שוחט, אשר גרס יצירת מערכת אוטונומית, מצומצמת, נבחרת וחשאית, שאותה הוא חתר להטמיע במסגרת 'גרוד העבודה' ולהגביל את המרות האזרחית עליה לתחום המדיני. מעבר לפולמוס המקצועי, על צדדיו העקרוניים והאידיאולוגיים, רחש בין אסכולת גולומב לאסכולת שוחט מאבק ייצרי, אישי וכוחני בנוגע לשליטה ולהכוונה של הגוף הביטחוני ההסתדרותי.⁵

לא בנקל השלימו האחרונים עם דחיקתם ממוקד קבלת ההחלטות הנוגעות להגנת היהודים בארץ-ישראל וניסו שוב ושוב לחזור למרכז העניינים. מאמר זה עוסק בכחינת היבטים שונים הקשורים באותם ניסיונות. העיון בהם תורם לחידוד דבר קיומו של דפוס פעולה מרתק בקורות אנשי 'השומר'. במרוצת שנות מעורבותם בנושאי הגנה וביטחון בשנים 1907-1938, הם היו מעורבים במידה זו או אחרת בייסודם ובהפעלתם של תשעה גופים בעלי גוון צבאי: 'בר גיורא', 'השומר', 'הגדוד העברי', 'ה'הגנה', 'הקיבוץ', 'הפועל', 'אגודת השומרים', הפו"ש ('פלוגות השרה') ו'משמרת הגבול'.

ישראל שוחט

נעמוד כאן על נקודות הצומת הבאות:

5. ייסוד 'הקיבוץ' בשנת 1922, הכוונה לפתח אגודת שומרים בעקבות מאורעות תרפ"ט, השאיפה להשתלב מחדש בהנהגת ה'הגנה' לנוכח 'המרד הערבי' ב-1936-1939

5. ראו למשל, זאב צחור, בדרך להנהגת היישוב: ההסתדרות בראשיתה, ירושלים תשמ"ב, עמ' 201-202. לניתוח שונה של מחלוקת זו, העומד כסתירה לגישה המקובלת בהיסטוריוגרפיה, ראו, יעקב גולדשטיין, בדרך אל היעד: 'בר גיורא' ו'השומר' 1907-1935 (להלן: גולדשטיין, בדרך), תל אביב תשנ"ד (1994), עמ' 83-92.

והקמת 'משמרת הגבול' בראשית 1938. תשומת הלב בנושאים שייסקרו תמוקד בכל פעם בשלב הפתיחה בהיערכותם של ותיקי 'השומר' לקראת חזרתם המקווה לעמדה אותה תפסו כתמצית תרומתם להגשמת הציונות. ככל אחד מארבעת המקרים שיוצגו להלן, נעשה ניסיון להחיות את מסגרת 'השומר' בדרך שונה. בחינת כל מקרה ומקרה תישא אופי אחר. הבירור על אודות 'הקיבוץ' יתרכז סביב תעודה ייחודית מראשית ימיו. ליבון הכוונה לארגן אגודת שומרים יחותר להצביע על המציאות הפוליטית הפנימית במפא"י אשר תרמה לגיבושו, אך שבעטייה הוא גם טורפד. חשיפת השאיפה להשתלב בצמרת ה'הגנה' תתבסס על עיון בביקורת חריפה שהוטחה בארגון מצד המבקשים לחבור אליו. העיסוק ב'משמרת הגבול' יחרוג מבחינת הנושא גופו ויורחב לניתוח הסיטואציה המדינית-ביטחונית, שבהקשרה הוא התהווה.

השאלות שיבוררו במאמר הן: ראשית, על איזה צורך ביטחוני קונקרטי נועדו הניסיונות שיידונו לתת מענה? שנית, מה היו המאפיינים הייחודיים בכל התארגנות? שלישית, אילו נדבכים מהשקפת העולם הביטחונית שמוצאה ב'השומר', התגלו בה? רביעית, מה תורמת ההתבוננות במסכת החזרת של הניסיונות להחייאת 'השומר', להבנת תורתם הביטחונית של אנשיו?

הספרות התייעודית והמחקרית שדנה בקורות 'השומר' ענפה ומגוונת. היא כוללת זיכרונות פרטיים של חבריו, שני קבצי זיכרונות שנשאו את הגושפנקא הפורמלית של הארגון, חיבורים ביוגרפיים על אישים נבחרים בו, מחקרים שאגב ניתוח נושאים שונים עסקו בהיבטים מהוויית הארגון ופעילותו מימי העלייה השנייה ואילך, ולבסוף מחקרים שהתמקדו ב'השומר' כתופעה ייחודית.⁶ מאמרנו פוסע בנתיב שפילס היסטוריון יעקב גולדשטיין במחקרו על 'השומר' בשנים שבאו לאחר פירוקו הרשמי של הארגון ומרחיב אותו בהבאת מקורות חדשים, בהוספת נושאים ובהגבלת מסגרת השנים מעבר למה שהוצג במחקר. התמונה המצטיירת מעיוננו היא שראוי לסייג את קביעת גולדשטיין, המכנה את תקופת פעילות ותיקי 'השומר' ב'הפועל', כ'שירת הברבור' שלהם. אמת הדבר שממחצית 1934 ועד סוף ימיהם לא מילאו יוצאי 'השומר'

6. ראו למשל: קובץ 'השומר', תל-אביב תרצ"ז; ספר 'השומר': דברי הברים, תל-אביב תשי"ז; שלמה שבא, שבט הנעזים, תל-אביב תשכ"ט; יהודה סלוצקי, ספר תולדות ההגנה, כרך ב (להלן: סלוצקי, פתיחה), תל-אביב תשל"ג; רחל ינאית בן-צבי, מניה שוחט, ירושלים תשל"ו; פנחס שניאורסון, בשורה וראשונה, 1978; גולדשטיין, בדרך.

בקבוצה תפקידים בזירה הציבורית ומרבית חבריו נדחקו לשוליה.⁷ אבל מדיונונו יתברר כי ותיקי 'השומר' גילו דבקות עמוקה וארוכת ימים, יותר מן המתואר אצל גולדשטיין, בשאיפה לשוב ולמלא את המשימה שבה ראו כייעודם האישי והחלוצי במסגרת תנועת העבודה – להיות בחירי המעורבים והמובילים של העשייה הביטחונית ביישוב. בעניין זה בכוונתי לחשוף טפח מהמסתתר מאחורי המשפט הסתום המופיע בסוף החלק התיאורי בספר השומר, שם כתב ישראל שוחט כי העבודה כאגודת 'הפועל'... היתה אחת הפעולות האחרונות של אירגון חברי 'השומר'.⁸ כנוגע ל'הקיבוץ' גורס גולדשטיין כי הארגון לא ראה עצמו כאלטרנטיבה ל'הגנה' אלא 'כגורם ממריץ, מדרבן וממלא חללים'.⁹ בניגוד לכך, נטען כאן כי המוטיב הדומיננטי בכל הניסיונות להחייאת 'השומר', ובכלל זה 'הקיבוץ', היה פועל יוצא מהעבודה שוותיקי 'השומר' איתרו פעם אחר פעם את מה שנראה לדעתם כזירה הקריטית מבחינה ביטחונית ואליה שאפו לנקז את מאמצייהם. בנוסף, יינתן במאמר זה יתר רגש לזיקה ההרדית בין שאיפת אנשי 'השומר' לשוב לפעילות ביטחונית לבין גישתם באשר לשאלה הערבית. המשקל שייחסו כ'השומר' לנושא הערכי הוא מן המוסכמות שהדריכו את דפוסי פעולתו מראשיתו. גישתם בנושא התבססה על ההנחה 'כי לשם הצלחת המפעל הציוני הכרחי ליצור יחסי שכנים המבוססים על כבוד הדדי...'¹⁰ ואולם, אנשי 'השומר' התקשו כל ימיהם להנחיל לעוסקים בענייני ביטחון ומדיניות ביישוב את המודעות הראויה לדעתם לגישה עקרונית זו. דבקותם בה הייתה, כפי שניזכר, אחד הגורמים המניעים בניסיונותיהם החוזרים, אף כי העקרים במידה רבה, להתייצב במוקדי העשייה הביטחונית.

ג. 'הקיבוץ' – הניסיון הראשון

בעקבות מאורעות תרפ"א, השתתפו אנשי 'השומר' בהכוונת רכישת הנשק בווינה עבור 'הגנה' בשנים 1921-1922. בה בעת, הם השכילו לבסס את כוונתם בענייני ביטחון ב'גדוד העבודה'. אחד המהלכים הראשונים שנקטו במסגרת זו היה ניסיון לייסד סניף שמירה במסגרת 'גדוד העבודה'. התכנית להקמתו נכתבה והוגשה בידי

7. גולדשטיין, בדרך, עמ' 93-198 (הביטוי 'שירת הברבור' מופיע בעמ' 192).

8. ישראל שוחט, על 'הפועל', בתוך: ספר השומר, עמ' 415 (הרגשה שלי – מ"ח).

9. גולדשטיין, בדרך, עמ' 110.

10. מניה שוחט-וינברג, 'השמירה בארץ', בתוך: קיבוץ 'השומר', עמ' 51.

צבי נדב, שיצא לגליל בברכתו של ישראל שוחט, למועצה העליונה של 'גדוד העבודה'.¹¹ החיבור בין חברי 'השומר' לבין 'גדוד העבודה' הונצח באחד השירים ששרו הפועלים הסוללים כבישים: 'עגלה משךכת מלאה בעלי תלומות, / העגלון הוא – אחרות- העבודה. / מפנים נרתמו "חלוצי" ו"שומר" / ולנה יקרא: "גדוד העבודה"'.¹² ראוי לציין שהכשרת 'גדוד העבודה' לשמש כגורם בתחום מלאכת המגן הוגדרה כ'רעיון נכון וחשוב' אפילו בפי א"ד גורדון, שהיה בכיר המזוהרים מפני חלחול הלכי רוח מיליטריסטים לחוגי תנועת העבודה.¹³

צבי נדב

יוצאי 'השומר' הקימו במסגרת 'גדוד העבודה' גוף חשאי וממודר, שכונה 'הקיבוץ' ועסק בנושאים בעלי זיקה ביטחונית בשנים 1923-1926. תולדותיו של 'הקיבוץ' כבר נסקרו בכמה חיבורים.¹⁴ קיים קושי לאתר את היעדים והתפקידים שמקימי 'הקיבוץ' הציבו לעצמם מפאת מיעוט התייעוד הישיר על אודות הארגון. והנה, תעודה שחוכרה בידי מניה שוחט, נכתבה בכתב ידה ונמצאה בארכיונו של צבי נדב, שופכת אור על המגמה שהדריכה את בכירי 'הקיבוץ' בשחר ימיו של גוף זה. המסמך הנדון אינו נושא תאריך אך בתחתיתו נרשם כי מקורו במעטפה שהכילה פריטים מהשנים 1919-1922.¹⁵ בצירוף תוכן המסמך שיוצג להלן, מסייעת עובדה זו לשייך אותו

11. מכתב צבי נדב לישראל שוחט, י"ט בכסלו תרפ"א (30 בנובמבר 1920), ארכיון העבודה (להלן: אה"ט), IV-112-49.

12. אריה קרול, הפגישות הראשונות בין הגדוד ואנשי 'השומר', בתוך: חברי גדוד העבודה בקבוץ המאוחד, גדוד העבודה ע"ש יוסף טרומפלדור: קיבוץ, תל-אביב 1931, עמ' 120. השיר הושר במקור באידיש.

13. א"ד גורדון, 'מטילי ככבישים', הפועל הצעיר, 8 בפברואר 1924.

14. ראו: סלוצקי, סת"ח, כרך ב, חלק ראשון, עמ' 68-71, 147-153, 219-241; שבתי טבת, קנאת דוד, כרך ב, ירושלים ותל-אביב 1980, עמ' 190-193, 297-380; גולדשטיין, בדרך, עמ' 93-131.

15. למסמך אין כותרת, תאריך ושם מחבר, ארכיון מדינת ישראל (להלן: אמי), חטיבה 160, מיכל פ23188, תיק 58. העובדה שהמסמך המצוי בירינו הוא בכתב ידה של מניה שוחט, אין בה ללמד כי היא האחראית הישירה לחיבורו. סביר יותר להניח שמניה נטלה חלק בגיבוש תוכנו. ארכיונו

לתקופה הנזכרת. על-פי הידוע ממקורות אחרים לגבי מועד ייסודו של 'הקיבוץ', נכון למקם את מועד היבור המסמך במחצית השנייה של שנת 1922. ניתן להעריך, בהסתייגות המתבקשת עקב היעדר תימוכין ממקורות מסייעים נוספים, כי זו תעודת ביכורים המבשרת על הקמת 'הקיבוץ'. נראה כי היא חוברת לפני אסיפת היסוד של הארגון, שכונסה בשלהי 1922 או בתחילת 1923. סכיר לשער שעיקריה שימשו כקווים מנחים לגיבוש אופיו ויעדיו של 'הקיבוץ', מבחינת הגרעין המצומצם והבכיר של הגוף החשאי. יותר מכך, חלק מן הרגשים המרכזיים המופיעים במסמך אינם נכללים בפרוטוקול אסיפת היסוד של 'הקיבוץ' וייתכן שלא הובאו כלל לידיעת החברים מהשורה מטעמי קונספירציה פנימית.¹⁶ בתעודה נקבע בין היתר, כי 'הקיבוץ צריך להיות החלוץ המארגן של המפעל המהפכני בכלל, והכח הצבאי בפרט', לראוץ ל'הכנת מומחים ואינסטרוקטורים לפיתוח ארגון של כח צבאי' ועליו להיערך ל'תפישת עמדה ורכישת השפעה בכל ארגוני הפועלים והסתדרויות הנוער שיכונלים למלא תפקיד מעשי בהגשמת מטרותנו (הגנה וכו')'.¹⁷

במסמך ניכרים הדי המהפכה הכולשביקית, המאבקים הפרולטרניים של שלהי מלחמת העולם הראשונה וחלום כינונה של חברה אל-מעמדית. האמונה בכוח הרצון, בערכו של האוונגרד ושכיחות המושג 'מהפכה' בתעודה שלפנינו, מלמדים על האקלים הרעיוני-פוליטי שבמסגרתו היא חוברת. הייתה זו תקופה רווית תקווה משיחית, כי בכורו של הפרט לאתגר סררי עולם באכחת ניתוח בהיר של המציאות הנתונה, השקפה ברורה על הדרכים לשנותה ונחישות במימושה. הביטוי 'הקיבוץ', כשמו של הגוף המתהווה, נזכר שוב ושוב בחלקה השני של התעודה. מהתעודה מתברר כי ההתארגנות החדשה רואה בכוח הצבאי, כשליטה בו ובהפעלתו בהתאם לצורכי המפעל המהפכני, כגורם המכריע בקביעת נתיבו וגורלו של היישוב היהודי בארץ-ישראל. התעודה הציגה את ההתארגנות החדשה כתורת 'החלוץ', כלומר כמי שעליה מוטל תפקיד האוונגרד, שעל שכמו מוטל עול הכוונת המפעל המהפכני. תפקיד זה צריך להיות מופקד בידי בעלי מקצוע האמונים על חשאיות ודבקות עיקשת במלאכתם. אין הוא מעניינם של גופים מפלגתיים והמוניים, שבתוכם

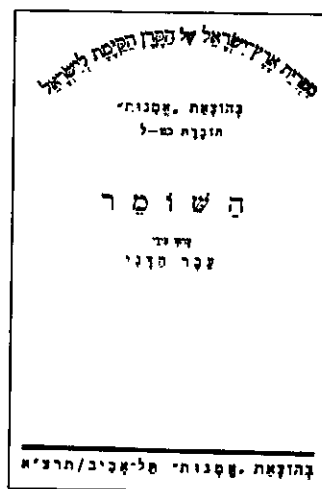
של צבי נדב, שבו אותר המסמך הנ"ל, הינו אחד מהסתעפויות המשנה בתוך ארכיונה של רחל ינאית בן-צבי הנמצא בארכיון המדינה.
 16. למועד ייסודו של 'הקיבוץ' ולפרוטוקול האסיפה המייסדת של הארגון, ראו: גולדשטיין, בדרך, עמ' 101-110, 300-312.
 17. מסמך ללא כותרת, תאריך ושם מחבר, אמי, חטיבה 160, מיכל פ2318, תיק 58.

מתרוצצים אינטרסים מגוונים ועתים מנוגדים.¹⁸ העדר התייחסות לשאלה הערבית, שאפיינה את היישוב היהודי במרוצת שנות העשרים, ניכר גם במסמך שלפנינו. בולטת בו ההפלגה בשרטוט החזון והדרכים לבניית החברה הנשאפת, תוך התעלמות גורפת מן המציאות הקיימת בארץ-ישראל.

תפיסת האוונגרד הפועל כאורח חשאי לטיפוח הכוח הצבאי העומד לרשות המפעל המהפכני, ששורשיה עוד ב'כר גיורא', הדריכה את 'הקיבוץ' בפעולותיו. מעבר למאבקי הכוח שהביאו לרחיקת רגליהם מארגון 'ההגנה', הועידו יוצאי 'השומר' ל'הקיבוץ' את תפקיד שימור, פיתוח וטיפוח המודעות לחיוניות מלאכת המגן על היישוב היהודי מפני הערבים, גם אם הדבר נעשה על אפס וחמתם של ראשי 'ההגנה' ומנהיגי אחדות העבודה.¹⁹ הדבר נדרש במיוחד לנוכח ריבוי המשימות שנטל על עצמו ציבור הפועלים, בתקופה שהתבררה כדועד כ'ימי קטנות' של רגיעה ביטחונית. גישת 'הקיבוץ', שדגלה בביצור כוח צבאי סמוי מהעין תחת החסות וההסוואה החלוצית של 'גדוד העבודה', נפלה קורבן למסכת מאבקים בתוככי 'גדוד העבודה' ובינו לבין מפלגת 'אחדות העבודה' על השליטה בציבור הפועלים הארץ-ישראלי. בעקבות הנחייתה החד-משמעית של ועדת הבירור ההסתדרותית, שהורתה על פירוק 'הקיבוץ' בינואר 1927,²⁰ התרחקו ותיקי 'השומר' ממעורבות אקטיבית בענייני הגנה עד אוגוסט 1929.

הקרע בין אנשי 'השומר' לבין ממסד תנועת העבודה במחצית השנייה של שנות העשרים מצא את ביטויו בראשית תהליך ההנצחה של קורות הארגון. משימת כתיבת הספר המסכם הראשון על תולדות 'השומר' הוטלה דווקא על כתפי בן-גוריון, שכידוע נפסל כשעתו מהצטרפות לארגון. הספר אמור היה להופיע במסגרת ספריית החוברות לצער של הקרן הקיימת לישראל, שנוהלה בשיתוף עם תנועת העבודה ואשר החלה

18. להבדל בין אנשי 'השומר' לבין אליהו גולומב כתפיסת מהות רעיון האוונגרד, ראו: יוסף גורני, אחדות העבודה 1919-1930: היכרות דרטינויים והשימה המדינית, רמת-גן תשל"ג, עמ' 176-177.
 19. ראו בהקשר זה, פ' שניאורסון, 'השומר' ומלשיניו, מחייו, גליון ח (מב), 'יד אב תרפ"ג, עמ' 178-180.
 20. זאב צחור, 'עדת הבירור לבדיקת ה'קיבוץ החשאי' בגדוד העבודה', קדושה, חוב' 58 (1990), עמ' 128-154.

עטיפת ספר 'השומר' לנוער
בעריכת עבר הדני, תרצ"א

דווקא אז הסתמנה רגיעה לשעה כחזית זו, כאשר גולומב חיווה דעתו על יוצאי 'השומר': 'אין לחשוש שיוסיפו לעבוד באופן ספרטי [בדלני]. הם באו לידי הכרה שבלי ההסתדרות לא יוכלו לפעול ויש מעכשיו לסמוך על הבטחתם שיעמדו תחת משמעת ציבורית'. אף בן-גוריון חידש את קשריו עם ישראל שוחט ונועד עמו לאחר שנתיים של נתק, מאז פירוק 'הקיבוץ'. הכט, שחתר לשמר את עצמאותו ומעמדו, ניסה לתמרן את אנשי 'השומר' ואמר למניה שוחט שהוא מוכן לקלוט את אנשי 'השומר' ב'הגנה', בתנאי שהצטרפותם לפעילות לא תהיה בחסות ההסתדרות. תגובתה הייתה ש'הפעולה לא תתכן בלי ההסתדרות ובלי בקורתה, ושהם כבר נכשלו פעם בדבר זה'.²⁴ המקור היחיד בן הזמן המצוי ברשותנו בנדון הוא יומנו של בן-גוריון. מאחר שאין עדות מקבילה של הכט או ישירה מאת ותיקי 'השומר', ראוי להביא בחשבון שאין זה שיקוף מדויק של הוויכוח אלא מוטה במידה ידועה. ברם לענייננו חשובה העובדה שענתת החשד אשר רבצה כצל כבד מימי 'הקיבוץ' לא נעלמה אמנם, אך פחתה לרמה המאפשרת החייאת שיתוף הפעולה בין יוצאי 'השומר' לבין בכירי ההסתדרות, בהנהגתו של בן-גוריון.

ביטוי ברור לכך שהאווירה לא טוהרה כליל נשמע בישיבות הוועד הפועל של ההסתדרות ב-10 וב-17 בפברואר 1930. בישיבות נידונו כוונתה של מניה שוחט לנסוע לארצות-הברית כדי לגייס כספים שנועדו באופן מוצהר לפעילות בקרב הערבים ושאיתם של יוצאי 'השומר' לחזור למעורבות בענייני השמירה בארץ, באמצעות ייסוד ארגון מיוחד למטרה זו תחת חסות ההסתדרות. מניה שוחט הכריזה בפתח הישיבה הראשונה, כי ככוונתה ליצור קרן שתגייס סכום של כחמשת אלפים לא"י לשנה. בן-גוריון התייצב בראש המתנגדים לנסיעתה ופסק: 'אני רוצה להגיד בגלוי. מניה אינה סטבילית [יציבה] ואיננה איש פוליטי'. הוא טען כי רק מי שניחן בהבנה פוליטית מעמיקה לגבי מצב הציונות יוכל לפעול בארצות-הברית. מניה הגיבה באומרה שאינה רוצה לטפל בעניינים פוליטיים. 'אני שונאת זאת ואינני סובלת פוליטיקה'. גולומב הצטרף לעמדת בן-גוריון וגרס כי 'הרגעתה של מניה אינה מרגיעה כלל. דווקא מפני השנאה לפוליטיקה עושים לפעמים פעולות פוליטיות'. נראה כי החשד שלא נאמר בגלוי היה שמניה עלולה לנצל את נסיעתה לארצות-הברית לצורך איסוף כספים חשאי, שיפנה לחידוש פעולתם הנפרדת של ותיקי 'השומר' ו'הקיבוץ' בענייני ביטחון. בפועל, רק חיים ארלוזורוב ויצחק בן-

24. יומן דוד בן-גוריון, 7 בספטמבר 1929, 13 בספטמבר 1929, ארכיון דוד בן-גוריון (להלן: אביג).

להתפרסם בשנת 1928.²¹ בסופו של דבר, ערך אהרון עבר הדני את הספר על 'השומר' שיצא לאור בסדרה לְנֶעֶר, בסיוע ועדת מערכת שהרכבה: ישראל שוחט, אליעזר שוחט ויצחק בן-צבי. בפועל, ישראל שוחט עשה לבד את כל עבודת איסוף החומר, מיונו והכנתו. להכשרת הקרקע להעברת מטלת הנצחת 'השומר' מבן-גוריון לישראל שוחט בינואר 1930,²² קרמה חזרתם של ותיקי 'השומר' לחיק הקונצנזוס ההסתדרותי. הדבר אירע בעקבות הסיוע הכיטחוני שהגישו להגנת היישוב במאורעות הדמים שהתחוללו באוגוסט 1929.²³

ג. אגודת שומרים – הניסיון השני

על רקע ההערכה הרבה להתנהגותם בעת ההתנגשויות, זכו ותיקי 'השומר' לימי עדנה והפגינה רצון ונכונות להצטרף מחדש למסגרת המופקדת על הגנת היישוב. כוונתם הראשונית הייתה לחזור לפעילות כחלק ממגמה להרחיב את שורות הפיקוד של 'ההגנה'. במקביל, לנוכח המאורעות, התגבשה בהסתדרות העובדים החלטה להדק את פיקוחה על 'ההגנה'. יוסף הכט כיהן באותה עת כמרכז הארגון ובפועל היה בעל השליטה הבלעדית על המתרחש בו. הוא הביע בפני בן-גוריון חשש משילובם של אישים במערכת, 'שיכניסו סכסוכים אישיים ופוליטיקה', רמז למאבקי הכוחות משכבר בין סיעת גולומב לסיעת שוחט בארגון בראשית שנות העשרים.

21. מחלקת הנוער ובתי הספר אשר על יד הלשכה הראשית של הקרן הקיימת לישראל, 'אל קהל הקוראים בארץ!', הפועל הצעיר, 1 בפברואר 1929. ראו גם את רשימת החוכרות העתידות להתפרסם במסגרת הסדרה לְנֶעֶר, המופיעה בפתח הספר הראשון שיצא בסדרה זו בשנת 1928, ועסק בתולדותיה של נס ציונה.

22. מכתב נתן ביסטריצקי לאליעזר שוחט, ישראל שוחט ויצחק בן-צבי, 6 בינואר 1930, הארכיון הציוני המרכזי (להלן: אצי"מ), KKL5/3628/1; מכתב ישראל שוחט ואהרון פלדמן (עבר הדני) לנתן ביסטריצקי, 29 בדצמבר 1930, שם, KKL5/3634; ואהרון עבר הדני (עורך). השומר, ספרית ארץ-ישראל של הקרן הקיימת לישראל – לְנֶעֶר, חוב' ל-כט, ל-תל-אביב תרצ"א.

23. גולדשטיין, בדרך, עמ' 145-150.

צבי (שכנראה אף הוא חשד בכוונותיה של מניה אך בזכות קשרי העבר מימי 'השומר' נמנע מלהתייצב בגלוי נגדה), וכן ישראל שוחט שהשתתף בישיבה, צידדו בשליחות. בלית ברירה, הודיעה מניה שוחט כי תיכנע לדין ההסתדרות והבטיחה להימנע מפעולות בלתי מוסכמות. לבסוף סוכם לאשר את נסיעתה אך לרחות את ההחלטה על מועד יציאתה בכמה שבועות.²⁵

יצחק בן צבי

בישיבה שנערכה כעבור שבוע ימים, החליט הוועד הפועל של ההסתדרות להקים ועדה שתבחן את רעיון יוצאי 'השומר' לייסד ארגון שמירה שיופקד על השמירה במושבות. הרעיון עצמו נשען על תכניתו של ישראל שוחט להחזיר את יוצאי 'השומר' לפעילות רציפה ומוכרת מבחינה ציבורית בתחום הביטחוני. ואולם, האפשרות של יצירת תשתית לייסוד ארגון נפרד, הממומן על-ידי הוועד הלאומי והסתדרות העובדים, הרתיעה את ראשי ההסתדרות וה'הגנה' שחששו מפני עקיפת ארגון ה'הגנה' בפועל והנחת תשתית לגיטימית להחייאתו של 'השומר'.²⁶ ביסודו של דבר היה זה עוד גלגול במחזור הוויכוחים

סביב דמותה של ה'הגנה' – אם תהווה חבורה סגורה ומקצועית של יחידים סגולה או ארגון גג החותר להקיף במסגרתו את כל המוכשרים לשאת נשק ביישוב. לכך הצטרפו טינות העבר ויחסי אי-האמון במישור האישי, אשר שבו וניעורו נוכח החשש כי קבוצת ותיקי 'השומר' עלולה להתחזק יתר על המידה. נכונות אנשי 'השומר' להשלים

עם המשך דחיקתם מהתחום הביטחוני, שהרי הקמת ועדה על-פי הטכניקה המפא"ית הנודעת לא נועדה לקדם נושא אלא לגנוז, נבעה בעיקר מחולשתם הפוליטית כקבוצה. היא ניוונה גם ממצבו הכלכלי והחברתי הקשה של קיבוץ כפר גלעדי. הקיבוץ הצטרף זמן קצר קודם לכן, יחד עם שרידי הימין ב'גרוד העבודה', לתנועת 'הקיבוץ המאוחד'. לפני שהוכא נושא הקמת 'אגודת שומרים' בפני הוועד הפועל של ההסתדרות, הועלה העניין במזכירות 'הקיבוץ המאוחד'. פרוטוקול הדיון נרשם בראשי פרקים בלבד, אך אהרון ציולנינג הזכיר בו את 'הצעת מניה', שלא זכתה כנראה לתמיכה בפורום זה. הדבר בא לידי ביטוי מובהק בישיבת הוועד הפועל של ההסתדרות, כאשר מנהיג התנועה, יצחק טבנקין, שלל את רעיון כינונה של אגודת שומרים וקבע ישירות: 'אינני יודע אם זה יבוא ע"י הסתדרות השומר'.²⁷

ותיקי 'השומר', שרכים מהם נמנו עם חברי כפר גלעדי או שחשו מחויבות להימנע מלפגוע באינטרסים החיוניים לקיבוץ של 'השומר', ידעו כי לא יוכלו בעניין כה רגיש לצאת בגלוי ובמופגן נגד עמדת התנועה, שלחטתה שיווע יישובם כהכרח הישרדות קיומי. בהקשר זה ראוי להזכיר את המאבק הפנימי על השליטה הפוליטית, שרחש בכפר גלעדי בשנים 1930-1932. מהעבר האחד של המתרס ניצב הרוב המזוהה עם מפא"י, בראשותם של נחום הורביץ ואליעזר קרול. מעברו האחר עמד המיעוט בהנהגת פנחס שניאורסון, שנטה חסד למפלגת 'פועלי ציון שמאל'. המתחים הרבה העיבה על עצם קיומו של היישוב. היא הביאה לידי כך שאף בחדר-האוכל, המוסד המרכזי בחיי היום-יום דאז, ניכרה המחלוקת במלוא עוזה. בחלק המערבי של החדר-האוכל ישבו אנשי מפא"י, כשמעליהם תלויה על הקיר תמונתו של יוסף חיים ברנר. בצדו המזרחי של החדר-האוכל ישבו המזוהים עם 'פועלי ציון שמאל', תחת תמונתו של בר ברוכוב.²⁸ ישראל שוחט ניסה לתווך בין הצדדים ללא הצלחה. הוא קונן בייאוש כי קריסת 'המכצד האחרון' של 'השומר', 'קבור עם נפילתו את כל חיילי, בפנים ובחוף', ועמו 'נחרבת האגדה היפה הזאת' – 'השומר'.²⁹

בה בעת, מניה שוחט שביקשה להשתלב מחדש במערכת ההסתדרותית, הוסיפה לפלס, כדרכה משכבר, נתיב עצמאי במערכת הציבורית. היא התקרבה לחוגי 'ברית

27. פרוטוקול הוועד הפועל של ההסתדרות, 17 בפברואר 1930, אה"ע. והדגשה שלי – מ"ח; זאב צור, הקיבוץ המאוחד ביישובה של הארץ 1929-1939, כרך א, תל-אביב 1979, עמ' 36-37, 79-80; אורי ברנר, הקיבוץ המאוחד בהנהגה 1923-1939, תל-אביב תש"ם, עמ' 27-28.

28. 'לקט' מס' 5, ארכיון כפר גלעדי, ספטמבר 1982.

29. מכתב ישראל שוחט למניה שוחט, 2 ביוני 1931, ארכיון פרטי – אנה שוחט.

25. פרוטוקול הוועד הפועל של ההסתדרות, 10 בפברואר 1930, אה"ע. ראו גם, גולדשטיין, בדרך, עמ' 187. בסופו של דבר, נסעה מניה ללונדון רק בנובמבר 1930 ומשם המשיכה לארצות-הברית בראשית שנת 1931. היא הקדישה חלק ניכר ממאמציה בעת שליחותה כחולל ליעד נוסף והוא גיוס כספים לצורך רכישת אדמות בעמק בית שאן ובעמק החולה.

26. פרוטוקול הוועד הפועל של ההסתדרות, 17 בפברואר 1930, אה"ע; יומן דוד בן-גוריון, 30 בספטמבר 1929, אבי"ג; סלוצקי, סת"ה, כרך ב, חלק ראשון, עמ' 419-420.

שלום', שהפכו כמעט למוקצים בתנועת העבודה לאחר מאורעות תרפ"ט. כמו־כן, הייתה פעילה מרכזית בארגון 'אחוות פועלים', שניסה לקדם התקרבות יהודית-ערבית על בסיס אינטרס כלכלי משותף. מעורבותה של מניה שוחט בעניין האחרון גררה פעם נוספת תגובה חריפה מצד בן-גוריון. הוא הטיח כלפיה: '...בשום דבר פוליטי לא אוכל לבוא אתה בדברים, כי למרות כל כוונותיה הטובות היא מחוסרת בהחלט אחריות בכל שאלה פוליטית...'³⁰ למרות שפעילותה נשאה סממנים אופוזיציוניים מנקודת המבט ההסתדרותית ולבטח לא תרמה לרצון לחזור ולשלב את ותיקי 'השומר' בענייני ביטחון של היישוב, המשיכה מניה שוחט להיות מעורבת ביחסי יהודים-ערבים. הללו נחשבו מבחינתה כגורם מהותי בהבטחת הצלחתו של המפעל הציוני. אליהו אילת, המומחה לעניינים ערבים וממקורביה של מניה שוחט, הסביר לימים את גישתה בסוגיה זו:

אנו מחויבים להכיר את השכנים שלנו, לבוא אתם כמגע, עם השיחיים ועם העמק, להכיר את האינטליגנציה, להבין להם. מכאן המפתח ליחסה של מניה לברית שלום – מתוך יחס הומני לכני אדם, מתוך הבנתה היא בתקופת השומר, ביקשה גם בתקופת ההגנה להבין איך להתגונן מזה וליצור יחסי שכנים עם הערבים מזה.³¹

במסמך שחובר בחוגי 'השומר' בשלהי 1929, ככל הנראה, נקשרה הקמתו של ארגון השמירה בנקודות ההתיישבות החקלאית, בסדרת הצעות להתמודדות עם השאלה הערבית. ברוח השקפת 'השומר' בנרון מקרמת דנא, הובהר במסמך כי 'התפקיד של הסתדרות זו לשמור באופן ליגלי על הרכוש והחיים במובן הפשוט של המלה, ויחד עם זה ליצור קשרים ידידותיים עם כל הכפרים הערבים של הסביבה...'. במסמך פורטו גם הצעות ל'עבודה תרבותית בין הערבים', שכללו בין היתר הוצאת שבועון

30. יומן בן-גוריון, 5 במאי 1930, אביג. על יחסי מניה שוחט עם 'ברית שלום', ראו יעקב גולדשטיין, 'מניה שוחט ו'ברית שלום'', מאסף, חוב' ג-ד (אוגוסט 1972), עמ' 124-143; אהרון קידר, 'לסוגית מניה שוחט ו'ברית שלום'', ותשובת י' גולדשטיין לביקורת של קידר, מאסף, חוב' ה (מארס 1973), עמ' 225-231. על 'אחוות פועלים', ראו מניה שוחט, 'לא ללחום אלא להשלים!'; אהרות פועלים, עמ' (טור) 59; אניטה שפירא, המאבק הנכזב: עבודה עברית, 1929-1939, תל-אביב תשל"ז, עמ' 74-76.

31. ראיון של רחל ינאית בן-צבי עם אליהו אילת, אין תאריך, ארכיון יד יצחק בן-צבי, 2/0/6/1. ליחס 'השומר' לערבים, ראו גולדשטיין, בדרך, עמ' 74-79.

בשפה הערבית, הקמת אגודות חקלאיות ומועדונים מקצועיים משותפים, מתן עזרה רפואית באמצעות 'הרסה' ומה שנראה כגולת הכותרת: 'יצירת מפלגה דמוקרטית (עממית) ערבית'.

אחת הדרכים שהוצעו במסמך לצורך חיזוק הפעילות כשטח ההגנה, בצד ייסוד ארגון השמירה, הגברת רכישת נשק והתקרבות לדרוזים, הייתה תמיכה ופיתוח של ההסתדרות הספורטיבית 'הפועל', שתארגן באופן 'דומה ל"סוקול" [הסלבי, ששימשו בסיסים להתארגנות ביטחוני-צבאית של עמי מזרח אירופה במאבקם לשחרור לאומי לפני מלחמת העולם הראשונה] באופן 100% ליגלי ותמנה לפחות עשרת אלפים צעירים.³²

הדילמה כיצד להנחיל את תורתם לדרוז הצעיר המסתופף בחיק תנועת העבודה, שהחל להפוך לגורם פעיל בהגשמה הציונית בראשית שנות השלושים, הטרדיה את ותיקי 'השומר'. בשנת 1930 העירה מניה שוחט כי חינוך הנוער נמנה עם מגרעותיו של 'השומר'. חבריו שהצטיינו בתחומי הקונספירציה והמעשה, לקו בענייני הסברה ולא השכילו להנחיל כהלכה את דרכם לדרוזות הבאים.³³ על רקע זה ולנוכח חסימת האפשרות להשתלב בשדה הביטחוני הישיר, ניאותר שבועות אחדים לאחר כישלונם להקים אגודת שומרים בחסות ההסתדרות, כמה מיוצאי 'השומר' (אליעזר קרול, מניה שוחט, חיים ציפורי, יוסף חריט) בראשותו של ישראל שוחט, להיענות לפניית בן-גוריון ולהצטרף להנהגת התאגדות 'הפועל'. בישיבת הוועד הפועל של ההסתדרות שבה מסר בן-גוריון לנציגי 'הפועל' כי ישראל שוחט התבקש 'להתענות כ"הפועל"', הוא ציין גם 'שלא צריך לערוב את "הפועל" עם עניני הבטחון. "הפועל" היא הסתדרות לגלית. לא רק לשעשועים אם כי גם זה חשוב מאד'.³⁴ בן-גוריון הוביל

32. 'הצעות בקשר עם שאלה ערבית', אין שם מחבר ותאריך, אמי, חטיבה 160, מיכל 23165, תיק 19. על המסמך נרשם בכתב יד כי הוא מאוקטובר 1929, אך קשה לדעת ממתי הרישום הזה וייתכן שלמעשה הוא חובר בחודשים הראשונים של שנת 1930. רחל ינאית בן-צבי, שבארכיונה נמצא המסמך הנדון, כתבה כביוגרפיה על מניה שוחט, כי האחרונה חיברה אותו. מניה שוחט, עמ' 133. טביעות אצבעותיה של שוחט אמנם ניכרות בתעודה אולם לפי תוכנה ושפתה, סביר להעריך כי בחיבורה נטלו חלק גם יוסף נחמני, חבר 'השומר' שהיה מעורה בשאלה הערבית וששוחט עמדה עמו בקשר הדוק באותה עת, וכמוכן גם ישראל שוחט, שרעייתו שיתפה אותו תמיד בעניינים מסוג זה. עותק כמעט זהה של המסמך הנדון נמצא גם בארכיונו של יהודה לייב מנגס, שמניה שוחט חתרה באותה עת לשתף עמו פעולה בשאלה הערבית. ארכיון מרכזי לתולדות העם היהודי, P3/2424. ראו בהקשר ל'סוקול', גולדשטיין, בדרך, עמ' 167.

33. מניה שוחט, 'זכרונות', אוגוסט 1930, אה"ע, IV-104-1.

34. פרוטוקול הוועד הפועל של ההסתדרות, 10 במארס 1930, אה"ע.

למעשה מהלך שמשמעותו הענקת כשרות וחוקיות מחודשים לאנשי 'השומר' במערכת הממסדית של הסתדרות העובדים. ייתכן שהוא תימך את חבריו בוועד הפועל להתנגד להקמת אגודת השומרים משום שחשב מלכתחילה כי תרומתם של יוצאי 'השומר' עשויה להיות חיונית יותר מבחינתו, במידה וישתלבו ב'הפועל'. ההחלטה השלילית בוועד הפועל נועדה לתעל אותם לכיוון זה, בהיעדר אלטרנטיבה חליפית. בדרך זו, שילב בן-גוריון גורמים הנתונים לחסותו, בפעילות הנושקת לעשייה הביטחונית, מבלי לעסוק בה אמנם באורח שוטף, אך בסמיכות מספקת להמחיש לגולמב ועמיתיו, כי אין הם בעלי הדבר הבלעדיים בהסתדרות בנושאים אלה. מטעמו של בן-גוריון, סייעו ותיקי 'השומר' בשנים 1930-1934 להכשרת 'הפועל' ואיגוד 'הסדרן' המסונף לו (שפעל בשנים 1933-1934), לשמש כשלב מכין לקראת הצטרפות 'להגנה' ולמלא תפקידים ייחודיים בשליחות מאבקייהן של תנועת העבודה וההסתדרות נגד הרוויזיוניזם.³⁵ עם זאת, גם כאשר ביקש בן-גוריון להטיל על ישראל שוחט את מלאכת הכשרת 'הסדרן' לשמש כגוף ביטחוני צבאי למחצה בשנת 1933, הוא הקפיד להעביר תחילה את המכתב שמיען לשוחט ובו ניסח הוראות ברורות, לעיונם של רב הוז ואלהיה גולומב.³⁶ בכך אישר למעשה בן-גוריון את הכרתו בזכות הווטו שנותרה מסודה בידי האחרונים, על חופש הפעולה של שוחט. סוגיית כינונה של אגודת שומרים חזרה ועמדה על הפרק בשלהי 1932. זאת לנוכח מקרי שוד, גזל, פגיעה ברכוש ובנפש בידי ערבים נגד יהודים, שהלכו והתרבו בהדרגה. ההתנכלויות הללו אירעו מעת לעת בעיקר ביישובים כפריים, ללא מניע לאומי או פוליטי גלוי לעין. הגידול ההדרגתי במספר היישובים הכפריים ועיבודם של שדות המרוחקים מאזורים מיושבים, העלו את רמת הפגיעות והסיכון של היהודים. מאידך גיסא, מראשית ימי המנדט הבריטי פחתו ביישוב היהודי החשיבות, ההערכה ובהכרח גם המשאבים שהוקצו לענייני שמירה. מספרם של השומרים המיומנים הלך ופחת. יותר ויותר אנשים שחסרו הכשרה מקצועית מתאימה והבנה נאותה של תנאי הארץ ואילוציה, עסקו במלאכת השמירה. הוועד הלאומי בראשותו של בן-צבי, הקים בשנת 1932 ועדה מרכזית לענייני שמירה, שדנה בשיתוף עם נציגי 'ההגנה' במציאת דרכים לשיפור מצב השמירה אך הנושא נותר בעיקר בגדר דיבורים

35. גולדשטיין, בדרך, עמ' 168, 176-178.

36. מכתבי דוד בן-גוריון לדב הוז ולישראל שוחט, 3.4.1933, בתוך: יהודה ארו (עורך), אגרות דוד בן-גוריון, תל-אביב תשל"ה, כרך ג, עמ' 223-225.

כלבר. על רקע זה, החלה התארגנות מלמטה של שומרים במקומות שונים. במחצית השנייה של שנת 1932 נערכו כמה כינוסים מחוזיים של שומרים, שהובילו לייסוד אגודת השומרים בחודשים נובמבר-דצמבר 1932. עם החברים הכולטים בה נמנו כמה מוותיקי 'השומר': אלכסנדר זייד, נתן פיש, יונה רסין ומרדכי יגאל. אליהו כהן (בן-חור) שהיה כנראה הרמות הדומיננטית בהתארגנות, לא נמנה עם חוגי 'השומר' אך ראה בו כל ימיו את נקודת המוצא והדגם לחישולו של כוח המגן העברי. האגודה הציבה לעצמה שתי מטרות: לארגן את כל השומרים העבריים בארץ ולהוציא את עבודת השמירה מידי הערבים בכל המקומות, השטחים, המשקים והקרקעות שהם רכוש יהודי, ולעזור בקביעת הבעלות היהודית על שטחים אלה. תקנון האגודה עובר בעזרתם של ישראל שוחט ויצחק אולשן (לימים נשיא בית המשפט העליון),³⁷ שהסתייעו לשם כך בהכשרתם כעורכי-דין ובמעורבותם רבת השנים בענייני שמירה וביטחון ביישוב.

עם מייסדי אגודת השומרים נמנו, כאמור, אחרים מיוצאי 'השומר', כגון זייד ופיש, אך מחויבותם לישראל ומניה שוחט לא הייתה מובטחת כלל, מפאת חיכוכי עבר החורגים מענייננו. בני הזוג שוחט היו ערים לצורך ולרצון שהתגלה בקרב השומרים להתארגן. הם שאפו להכליל את הגוף המתגבש במסגרת 'הפועל', ובאמצעותו לחזור ב'דלת האחורית' לעיסוק ישיר בענייני שמירה וביטחון. בדרך זו קיוו להתגבר על המכשול שהוצב בפני מגמתם לכונן ארגון שמירה במושבות וביישובים החקלאיים לאחר מאורעות תרפ"ט. לשם כך, ביקשה מניה להשיג מימון בעזרת לואי ברנדייס והילכה אימים על בן-גוריון בדבר מידת נאמנותם של יוזמי אגודת השומרים להסתדרות העובדים הכללית. אולם ללא הועיל.³⁸

37. תקוותם של ותיקי 'השומר' השותפים להקמת אגודת השומרים, כי יחדשו באמצעותה את האחדות הנפשית האינטימית שהייתה מנת חלקם בשעתו, נכזבה. מרבית השומרים שהצטרפו לאגודה ביכרו לראותה כארגון מקצועי ותו לא. חלקם סירב לקבל את מרות האגודה והוצא ממנה בעוד שומרים אחרים העדיפו להצטרף לאגודת שמירה מקבילה שהייתה קשורה לאגודת 'בני בנימין' המקורבת לחוגי הימין ביישוב. י' רבינא, 'לתולדות השמירה וההגנה', בתוך: הנ"ל (עורך), אגודת השומרים: זכרונות ומעשים, תל-אביב תשכ"ו, כרך א, עמ' 30-31; הנ"ל, 'פרקי יונה', שם, עמ' 126-128; א' כהן, 'בשרון וכשומרון', שם, עמ' 142-146; סלוצקי, סת"ה, כרך ב, חלק ראשון, עמ' 592-593; אליהו בן-חור, לצאת את הנדר, 1985, עמ' 23-37.

38. מכתב מניה שוחט ללואי ברנדייס, 2 באוקטובר 1932, ארכיון השומר, ד/3; מכתב מניה שוחט לדוד בן-גוריון, 5 בנובמבר 1932, אה"ט, 8-1052-104-IV.

פעילותם של ותיקי 'השומר' ב'הפועל' ידעה פעם ועוד פעם איומי פרישה, במיוחד מצידה של מניה שוחט. היא נהגה להשמיעם בכל פעם שחשה כי נחסמת בפני חברתה האפשרות לקדם מהלכים, שייצרו בסיס כוח בעל אלמנט צבאי בתוך 'הפועל'. למשל, ביוני 1933 הודיעה מניה שוחט רשמית על עזיבת 'הפועל' עקב האיסור ליצור 'גרעיני אקטיבה' בסניפי 'הפועל'.³⁹ אותם גרעינים הוקמו בסופו של דבר ברמות של 'הסדרן' ומניה שוחט המשיכה בעבודתה. אולם שאלת המרות והסמכות על גוף זה חוללה במחצית 1934 משבר חריף, שהביא את אנשי 'השומר' להודיע למרכז 'הפועל' על פרישתם מפעילות. 'הפועל' נמצא באותה עת בתקופת התעצמות כמותית, שתרמה גם להתחזקותו הפוליטית. הרבר עורר חששות מצדם של גולומב, מאירוב והו, מפני מה שראו כהתגברות מופרזת של השפעת ותיקי 'השומר'. הם נחרדו מפני סיכון בלעדיות ה'הגנה' כגורם ביטחוני יחיד, עקב התעצמותו של איגוד 'הסדרן' כתוצאה ממאבקי הכוח ברחוב היהודי בין תנועת העבודה לתנועה הרוויזיוניסטית. בעניין זה הם נהנו מגיבוי של מזכיר ההסתדרות בפועל, דוד רמז, שהחליף את בן-גוריון בתפקידו ומיאן לסוכך עוד על שוחט ועמיתיו ב'הפועל'. בני הזוג שוחט שנדחקו בשלישית לשולי הזרם המרכזי בתנועת העבודה, התקרבו מבחינה פוליטית למפלגת 'פועלי ציון שמאל' ובכך הצטרפו ליוצאי 'השומר' אחרים, כגון פנחס שניאורסון וצבי נדב, שחברו למפלגה האופוזיציונית זה מכבר.⁴⁰

ד. בין מרד לקובץ – הניסיון השלישי

השנים 1936-1939 היו תקופה סוערת מבחינה ביטחונית כתוצאה מ'המרד הערבי', שהתלקח ושכך פעם ועוד פעם. במצב הביטחוני חלה רגיעה למשך חודשים ספורים בשלהי 1936 ובראשית 1937, בעת שבארץ-ישראל סיירה הוועדה המלכותית הבריטית בראשות הלורד פיל ('ועדת פיל'), שהוקמה לצורך בירור הסיבות להתחוללות המאורעות. ללא קשר לכך, פורסם בשלהי ינואר 1937 קובץ 'השומר'. הופעת הקובץ באותו עיתוי נבעה בעיקרה מייסורי איסוף ועריכת חומר שנמשכו מראשית שנות השלושים והגיעו באותו שלב לפרקם, בסיועו הפעיל של 'ארכיון

39. מכתב מניה שוחט לחברי מרכז 'הפועל', 3 ביוני 1933, אה"ט, IV-244-150.

40. גולדשטיין, בדרך, עמ' 186-191; אלקנה מרגלית, אנטומיה של שמאל: פועלי ציון שמאל בארץ-ישראל 1919-1946, תל-אביב: תשל"ו, עמ' 227-230.

העבודה'. חברי 'השומר' נאלצו לשלם מעין 'מס' לאכסניה ההסתדרותית שבזכותה יצא ספרם לאור, ובספר שולבו מאמריהם של ש"ד יפה (ממפלגת 'הפועל הצעיר') ושל בן-גוריון (ממפלגת 'פועלי ציון' ובהמשך 'אחדות העבודה'), שלא נכללו מדרך הטבע במתכונת המקורית של הספר.⁴¹ בהוצאת הקובץ ביטאו חברי 'השומר' את הכרתם-השלמתם עם העובדה שהגיעה השעה לצרור את קורות ארגון 'השומר' בין דפי ההיסטוריה היישובית. משמעותה של ההחלטה הייתה מעין הודאה סמויה בכך שדרכם הציבורית הגיעה לקיצה וכעת זמנה של ההנצחה והנחלת התורה לדרות הבאים. שני דגשים מרכזיים ניכרו

כריכת קובץ השומר, תרצ"ח

בטקסטים ובמאמרים שחוברו לכבוד המאורע: הכלטת הרצף בין אפוס הגבורה אז (קרי: בתקופת 'השומר') להתגוננות היישוב היום והחיבור ההדוק בין מלאכת השמירה לבין משימות הבניין וההתיישבות.⁴²

למרות שבשולי המחנה להטה התנצחות על אודות הקובץ, מורשתו וחזונו,⁴³ הרי שבקרב ותיקי 'השומר' רווחה התחושה של חתימת פרק לקראת ירידה מהבמה הציבורית והשתקעות איש-איש בפניתו ובתחומי עיסוקו הפרטיים. טובה פורטוגלי

41. ראו מכתב (ארה"ן) עבר הדני לוועד-הפועל של ההסתדרות העובדים ע"י דוד בן-גוריון, 8.11.1932, אה"ט, IV-208-1-254. במכתב זה מפורטת רשימת המאמרים שמערכת קובץ 'השומר' קבעה שצריכים להיכלל בו. מאמריהם של ש"ד יפה ('בכנרת') ובן-גוריון ('ביהודה ובגליל') שנכללו בנוסח המוגמר, נפקדו מרשימה זו.

42. 'זכותה של הגבורה היא עשינו את החיל הזה', דבר, 31 בינואר 1937. אין שם מחבר; מרדכי קרשניר, 'עם "קובץ השומר"', שם, 5 בפברואר 1937; 'נשף "השומר" ותל-חי כתל-אביב', עלית הנוער לתל-חי, שם, 22 בפברואר 1937. אין שמות מחברים; צבי קרול, 'שלשלת הגבורה', במעלה, 26 במארס 1937.

43. משה סמילנסקי, 'כוחו של "חדרי"', בוסתנאי, 24 בפברואר 1937; ר' בנימין, 'בשולי הספר והזמן', מאזנים, כרך ו, חוב' ב-ג, ו, עמ' 265-270, 552-557, כסלו, אדר תרצ"ח; מרדכי קרשניר, 'הערות', דבר, 17 בפברואר 1937; דבורה ריין, 'דומנטיקה צבאית?', דבר הפועלת, 16 בינואר 1938.

ומשה אליוביץ סייעו להכרחת עולים בגבול הצפון, מניה שוחט עבדה בגזברות של כפר גלעדי, יוסף נחמני וסעדיה פז היו מעורבים ברכישת קרקעות, פנחס שניאורסון, מנדל ברנובסקי וקלמן גרינפלד שמרו על אדמות יהודים בדרום הר חברון, אלכסנדר זייד עיבד את אדמות שיח' אבריק, מרדכי יגאל היה פעיל באגודת השומרים, צבי קרול ומתתיהו שטיין אבטחו את ביתו של חיים וייצמן וישראל שוחט עסק בעריכת-דין. בודדים מהם, כגון יוסף חריט, יעקב פת, יהושע אייזיק (אשל), יששכר סיטקוב, חיים שטורמן ואברהם דובנוב נותרו פעילים בארגון ה'הגנה' לשלוחותיו.⁴⁴ הנהגת ענייני הביטחון בשטח עברה בהדרגה לידי של דוד העלייה השלישית ולידי הארץ, ביניהם יצחק לנדוברג (שדה), אליהו כהן (בן-חור), שמעון קוך (אבידן), שלמה רבינוביץ (שמיר), יגאל פייקוביץ (אלון) ומשה דיין.

לנוכח חידוש הפגיעות ביהודים בנובמבר 1937, החלו להתפרסם בבמסנה, ביטאונם של 'פועלי ציון שמאל', מאמרי ביקורת חריפים של פנחס שניאורסון, מוותיקי 'השומר', נגר ניהול ענייני ה'הגנה'. שניאורסון כתב שחצי שנה קודם לכן, בגל הפגיעות בנפש הקודם, הציע ישראל שוחט להנהגת ההסתדרות לארגן יחד עם עמיתיו מ'השומר' פלוגות נוטרים וקבוצות פועלים שיוכלו להתמודד עם המתנקשים. לדבריו, ההצעה לא זכתה לתגובה ולא הושטה היר ליוזמה, כאשר אין החבר היוזם "קרוב" כיום למנגנון הפועל ביישוב ובהסתדרות ואינו "כפוף" למנהיגיו.⁴⁵ כעבור כמה חודשים, לרגל גל תקיפה ערבי נוסף, הוא חזר ותקף ביתר חריפות את הנהגת ה'הגנה' והאשימה כי בגלל רחיקת 'השומר' מ'הפועל' נמנעה הכשרת הנוער והדבר עולה כיום בחיי אדם. שניאורסון הוסיף: 'לו קורצה ההנהגה מחומר אנושי מעולה יותר, לו נמצאו ההדרכה והפיקוד בידי מאומנות יותר. לולא נתחלפו לה, להנהגה, תפקידים אחראיים באמביציות הכאות להחמיד על מצבנו החמור למדי גם בלאו הכי. לו...'⁴⁶ למעשה, הוא תבע להחליף את הנהגת ה'הגנה' ולהעמיד בצמרתה את ישראל שוחט, שיבוא בראש קבוצת יוצאי 'השומר' לנהל את ענייניה. ביקורתו של שניאורסון לא הייתה מחאה של אדם פרטי. נכון לראותה כביטוי להתמרמרות של אנשי 'השומר' על שלא מאפשרים להם למלא תפקיד מרכזי יותר בהתגוננות היישוב.

44. שבא, שבט הנוטרים, עמ' 394-395.

45. פנחס שניאורסון, 'לענייני שמירה ובטחון', במסנת, 19 בנובמבר 1937; הג'ל, 'שוב לענייני ההגנה והבטחון', שם, 24 בדצמבר 1937.

46. בן-דיוכד ופנחס שניאורסון, 'לשאלות הבטחון וההגנה (לחשבונו כלפי פנים)', במסנת, 22 ביולי 1938; הג'ל, 'עוד לענייני הבטחון וההגנה', שם, 21 באוקטובר 1938.

טובה (אליוביץ) פורטוגלי

פנחס שניאורסון

יצחק שדה (במרכז) יגאל אלון (מימין) ומשה דיין (משמאל), בחגיגתה 1938 באדיבות ארכיון ה'הגנה'

המחלוקת בנושא זה נשמעה במועצת ההסתדרות שכונסה ביולי 1938. בפתח הדין בנושא הביטחוני הטיחו זלמן אהרונוביץ ודוד רמז, מזכיר ההסתדרות, דברי ביקורת קשים כלפי המאמר שפרסם שניאורסון בכמפנה ימים אחדים קודם לכן. משה ארם, מבכירי מפלגת פועלי ציון שמאל, התמרמר על דברי הביקורת הללו ושלל את עמדת הנהגת ההסתדרות כלפי חברי 'השומר' הגורסת כי "ישנם ביניכם בודדים, כל אחד ואחד מכם יבוא"⁴⁷ כלומר כפרטים הנכנסים מוזמנים להצטרף לשורות ה'הגנה' אך לא כקבוצה מאורגנת. ארם טען כי רשאי הוא 'להעמיד שאלת-תם' ולשאול מדוע "השומר" בתור גוף – והוא נשאר עדיין בתור גוף" בעל הניסיון הרב ביותר בתנועת העבודה בתחום ההגנה, צריך לקבל מענה כזה לתביעתו לפעול בנושא ההגנה.

ותיקי 'השומר' חתרו ביתר שאת לשוב למרכז הכמה הביטחוני לנכח 'המרד הערבי'. כבר חודשים אחדים לאחר תחילתו, הזכיר ישראל שוחט לבן-גוריון, כי הוא הגיש בשמו ובשם חבריו 'תכנית לשיתוף כל הכחות המוכשרים והמוכנים להתמסר ככל נפשם להגנה. היו ישיבות רבות וגם כבידתך ישבו... ונגמר בבלום'⁴⁸. יותר מכך, ידוע שבן-גוריון אמנם שקל להעמיד את ישראל שוחט בראשות ה'הגנה', בשנה הראשונה למאורעות, אך נסוג מכוונתו עקב התנגדות חריפה שגילו ראשי מפא"י למהלך זה.⁴⁹ הדי המאבק הפנימי נשמעו במוסדות ההסתדרות ובמפא"י במהלך שנת 1936. פעם אחר פעם הואשמו ראשי ה'הגנה', גולומב ומאירוב, בנטישת מסורת 'השומר' לנוכח חוסר היכולת לתת מענה אפקטיבי להצתת שדות ולרציחות מן המארב. הם נהנו מגיבוי הפומבי של ברל כצנלסון, שדחה על הסף השלכת סיפורי אגדות ורומנטיקה של שומרים הרכובים על סוסים מימי ראשית היישוב למציאות הביטחוניית של שנות השלושים.⁵⁰ חתירתם של ראשי 'השומר' להיות מעורבים באחריות לקבלת ההחלטות הביטחוניות נחסמה באורח נחרץ. אין פירוש הדבר כי ביקורתם על יכולת הלחימה של אנשי ה'הגנה' הייתה תלושה מן המציאות.

47. פרוטוקול מועצת ההסתדרות ל"ז, 25-26.7.1938, אח"ע [הרגשה שלי – מ"ח].

48. מכתב ישראל שוחט לדוד בן-גוריון, 9 ביולי 1938, אב"ע [הרגשה במקור – מ"ח].

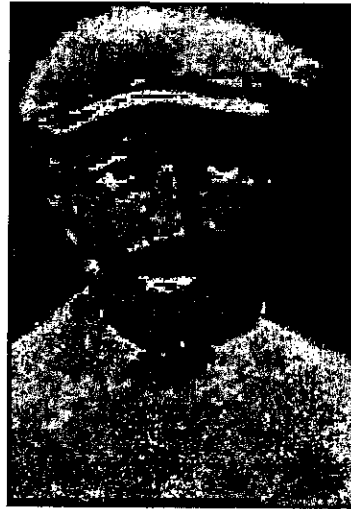
49. עדות שאול אביגור, 3.10.1968, את"ה, 170.35. ראו גם, בועז, עלום ונוכח בבל, עמ' 46.

50. ראו למשל: דברי שלמה לביא בפרוטוקול הוועד הפועל של ההסתדרות, 11.5.1936, אח"ע;

דברי משה שרתוק בפרוטוקול מרכז מפא"י, 9.6.1936, ארכיון מפלגת העבודה (להלן: אמ"ע);

דברי ברל כצנלסון באספת סניף מפא"י בתל-אביב, 28.8.1936, בתוך: כצנלסון, כתבים, כרך ח, עמ' 210-213.

כך למשל ציין ישראל גלילי, כי שטח השמירה היה 'מונופול לכל בעלי חולי ופרונקלים', נטולי ידע לגבי תפקיד השמירה בלילה וחסרי יכולת 'להבחין בין צל לצליל, אנקת תן או אדם'.⁵¹

חיים שטורמן

הכורח לשנות את שיטת ההתגוננות חלחל בהדרגה לחוגי ה'הגנה' והביאם להכרה, על-אף ערעוריו בתחילה של מאירוב, שבעזרת הקמתו של 'כוח צבאי נודד' ניתן יהיה לחסל את האלימות הערבית. התפיסה של 'היציאה מן הגדר' פותחה ביתירה ה'נודדת' בירושלים, שייסד יצחק שדה. בפגישה שנערכה בכיתו של ישראל שוחט בחודשים הראשונים של שנת 1937,

בהשתתפותם של אליהו גולומב, יששכר סיטקוב, חיים שטורמן, יוסף חריט, שדה ואחרים נדונה התביעה להקמת יחידה ארצית שתפעל, בהסתמך על ניסיון ה'נודדת', מחוץ לתחומי היישובים.⁵² תפיסה זו הוגשמה עם הקמת הפר"ש (פלוגות השדה) בדצמבר 1937. ותיקי 'השומר', כגון שטורמן, שמואל הפטר ונחום הורביץ, שעיימם התייעצו שדה, יהושע אייזיק (אשל) ואליהו כהן בנוגע להקמת הפר"ש, פפקו בכושרו של הנוער, שלא זכה להכשרה ראויה, לעמוד במשימה אף שצידדו בעצם הרעיון, שעלה בקנה אחד עם השקפתם הביטחוניית. לעומת זאת, ישראל שוחט העיד על עצמו כמי שיחד עם יוסף חריט העניק סעד לשדה בימי הפר"ש.⁵³ מוקד הוויכוח בחוגי ה'הגנה' ערב הקמת הפר"ש נסב סביב השאלה למי תהיינה כפופות יחידותיו:

51. דברי ישראל גלילי במועצה ה"א של הקיבוץ המאוחד, 7-2 באוקטובר 1936, ארכיון יד טבנקין.

(להלן: אי"ט), חטיבה 15, ארכיון ישראל גלילי, מיכל 170, תיק 1. התמונה ביסודה לא השתנתה

גם בחלוף עשור, כפי שציין בן-גוריון כאשר הליון על ההתיישבות העובדת, שבה שולחים לשמירה

"את הפיסח והחיגר של סידור העבודה". פרוטוקול מזכירות מפא"י, 29.5.1947, אמ"ע.

52. שבא, שבט הנועזים, עמ' 395; צביקה דרור, מצביא ללא שרדה, תל-אביב 1996, עמ' 138.

53. פרוטוקול הוועד הפוליטי של מפא"י, 16 ביוני 1936, אמ"ע, 13-23-1936-2 [מכאן המרובאה

מרבירי מאירוב]; דברי שאול מאירוב בסיום קורס המרכזים של ה'הגנה', 26.12.1936, את"ה,

80/299/23; בן-חור, לצאת את הגדר, עמ' 72, 104-105; עדות ישראל שוחט לאהרון מגר,

אי"ט, חטיבה 15, ארכיון יצחק שדה, מיכל 4, תיק 3.

לפיקוד מרכזי מיוחד, כרצונו של שדה – כנראה בגיבוי של שוחט, או למפקדים הטריטוריאליים ככל אזור. מאירוב, שהטיל ספק בתבונת גישתו של שדה, נימק לימים את עמדתו כך: 'אחרי נסיון "השומר", יוסף הכט, ההגנה של הגדוד וקרי, 'הקיבוץ' – מ"ח וכו' הייתי רגיש מאד לחששות אלה'.⁵⁴ למרות רתיעתו של מאירוב, צורכי התקופה אילצו את ה'הגנה' לסגל עצמה לנסיבות החדשות והפ"ש יצא לדרכו. אף שהקו הכיטחוני שבו דגל ישראל שוחט אומץ כלית ברירה, דבקו ראשי ה'הגנה' בדעתם שמוטב להדיר את רגליו מהארגון. על רקע זה וכן לנוכח דיוני ועדת הביטחון של הנהלת הסוכנות שילוכנו בהמשך, התרקמה ההחלטה לייסד את 'משמרת הגבול'.

ה. משמרת הגבול – הניסיון הרביעי

'משמרת הגבול' הוא סיפורה של יוזמה ציבורית אחרונה של יוצאי 'השומר', שנגרעה באיבה מטעמים שאינם ידועים. יוזמי הרעיון היו ישראל שוחט, מניה שוחט ויוסף חריט. המחשבה שעמדה ביסוד הקמת 'משמרת הגבול' הושתתה על הנחה כפולה: הצורך להעניק קדימות לענייני ביטחון של החברה היהודית המתהווה בארץ-ישראל וחיוניות פיתוח יחסי שכנות תקינים עם הערבים. ההכרה שרווחה ב'השומר' וגם מחוצה לו, כי הארגון היה חלוץ במגמת ההתקרבות אל הערבים, היא מן המפורסמות. למשל, יצחק טבנקין קבע בסמינר הקיבוץ-המאוחד בשנת 1937: 'עובדה היא, ש"השומר", שהרים ראשון את דגל ההגנה מפני הערבים, הוא שהיה גם חלוץ ההתקרבות אליהם והקשרים אתם'. על פי המקובל, כפי שעולה גם מהמשך דבריו של טבנקין באותו כינוס, נהגו לעשות דרוקציה לנושא ההתקרבות לערבים, להציגו בכחינת 'דע את היריב' ולהתמקד בהיבטיו הפולקלוריסטיים.⁵⁵ וכפי שיובהר להלן לא כך הבינוהו אנשי 'השומר'. אין תמה, אפוא, שרחל ינאית בן-צבי ציינה לימים לגבי החלק השני בהנחה הכפולה שנזכרה לעיל: 'רבים ביישוב לא הבינו מחשבה מדינית זו של "השומר"'.⁵⁶

54. ש. א. ושאל אביגור, 'לראשית יסודו של הפ"ש (1937)', את"ת, 57:54; מאיר פעיל, מן הידיגרה לצבא הגנת תל-אביב תש"ס, עמ' 145-146. הפ"ש הוקם תוך פשרה בין שתי ההשקפות. יחידותיו הוכפפו למרות מפקדי הגושים הכפריים והמחוזות העירוניים בעוד הכשרת מפקדי היחידות, אימונן וגיבוש דוקטרינת פעולה אחידה נמסרה למפקדת הפ"ש הארצית בראשותם של שדה וכהן.

55. יצחק טבנקין, 'על השמידה ו"השומר" בעליה השניה', שורשים, א (תשל"ט), עמ' 20.

56. ינאית בן-צבי, מניה שוחט, עמ' 129 (הדגשה שלי – מ"ח).

באמצעות 'משמרת הגבול' קיוו יוצאי 'השומר' ליטול חלק פעיל בהיערכות להקמתה של מדינה יהודית, בהתאם להמלצת החלוקה של הוועדה המלכותית בראשות הלורד פיל שפורסמה ביולי 1937. מהלכי הפתיחה להקמת הארגון נעשו בחודשיים הראשונים של שנת 1938.

הדיון על אודות 'משמרת הגבול' יתנהל בשני צירים הופפים במידה רבה. האחד יעסוק בניחות הכוונות שעמדו ביסוד הקמת הארגון, מבחינה ביטחונית ובהקשר ליחסים עם הערבים, בנקודת הזמן בה הוא התהווה. האחר יחתור להתבונן בארגון כניסיון נוסף של אנשי 'השומר' לשעבר לחזור ולהתייצב במוקד חיי הביטחון של היישוב.

בפנתאון 'השומר' בכפר גלעדי מתקיים מדי שנה טקס אזכרה. מניה וישראל שוחט הלכו לעולמם בשנת 1961. באותה שנה הוקרא בהתוועדות המסורתית 'זכור' מטעם נשיא המדינה, יצחק בן-צבי. להמחשת דבקות אנשי 'השומר' באדמת המולדת לעבדה ולשמרה, ציטט בן-צבי את הפסוק הידוע מספר נחמיה: 'באחת ידו עושה במלאכה ואחת מחזקת השלח'. בראשית 1938 פרסם ישראל שוחט מאמר שעסק בזיכרונותיו מראשית פעילותם של 'בר גיורא' ו'השומר'. בנוסח שהשתגר בימי 'המרד הערבי' ובהתעלמו מהסיסמה המקובלת – 'בדם ואש יהודה נפלה, ובדם ואש יהודה תקום' – סיפר שוחט כי בין חברי 'בר גיורא' נפוצה מאד הסיסמה: 'באחת ידו עושה במלאכה ואחת מחזקת השלח'.⁵⁷ המזיגה בין שני האלמנטים הללו, הייתה אכן הראשה בארגון 'משמרת הגבול', שהוקם כעבור שבועיים, ב-28 בינואר 1938. במפגש היסוד שנערך בביתו של ישראל שוחט בתל-אביב, השתתפו כעשרים מחברי 'השומר' לשעבר.⁵⁸ סכיר להניח שמועד הכינוס לא היה מקרי. הוא זומן במלאות שנה בדיוק לפרסומו של קובץ 'השומר'. הנוכחים בדיון היו מודעים לעובדה שהשאלה הריאלית המרחפת בחלל האוויר הינה האם קיימת אפשרות של ממש לחידוש פעילותם כקבוצה מאורגנת ומגובשת, החותרת לקדם את אמונותיהם מקדמת דנא בענייני ביטחון, התיישבות ויחסים עם הערבים. מעבר לצד הענייני, היה גם פן אישי שהוצג בלא כחל וסרק בידי משה גולדשטיין, מראשוני 'בר גיורא': 'כאנו הנה

57. 'זכור' מטעם נשיא המדינה, ט"ו אלול תשכ"א (27.8.1961), אצ"מ, A116/190; ישראל שוחט, 'מעלו של "השומר"', במפגש, 14 בינואר 1938; אניטה שפירא, הרב היונה: הציונות והבחן 1881-1948 (להלן: שפירא, הרב היונה), תל-אביב 1992, עמ' 323.

58. פרוטוקול פגישת חברי 'השומר' לשעבר לקראת ארגון 'משמרת הגבול', 28 בינואר 1938, ארכיון השומר, תיק ישראל שוחט.

לכוד האם עודנו חיים ונכונים לפעולה או שכבר גמרנו את שלנו.⁵⁹ באותה עת נמצאו אנשי 'השומר' לשעבר בשנות הארבעים והחמישים לחייהם. בנסיבות אלה, ראוי להביא בחשבון שלא רק סוגיה עקרונית ולאומית עמדה לנגד עיניהם. אין להקל כמשקלה של הזווית הפרטית, האנושית, שכל אחד מהם נתבע לתת לה מענה מעבר להכרזות רמות ולהבעת נכונות תיאורטית להצטרף לגוף המתרקם. במבט לאחור, הייתה זו הפעם האחרונה שבה ניסו יוצאי 'השומר' להתייצב יחדיו כקבוצה לצורך פעילות בזירה הציבורית. הם לא זכו מאז למלא תפקידים משמעותיים במאבק להקמתה של מדינת ישראל ובשנותיה הראשונות, כבודדים וכחבורה גם יחד. כדיעבר הסתבר כי התשובה הריאלית לשאלה שהציג גולדשטיין הייתה שלילית. כפי שקורה לא פעם בחיים החברתיים, כשיכת היסוד שבה נדון כעת, נשבה רוח אחרת.

בפתח הישיבה הציג ישראל שוחט את מטרות הגוף המוצע, תכנית פעולתו ודרכי התארגנותו. המטרות שנקבעו ל'משמרת הגבול' היו שמירת הגבולות על-ידי כוח מתיישב, פיתוח קשרי שכנים משני עברי הגבול ופעולות התיישבות משני עברי הגבול. תכנית הפעולה התייחסה באורח מעט יותר פרטני לאופני השגת היעדים. היא עסקה בצורך לרכז מידע על הגבולות ותושביהם, בדרכים המקשרות בין היישובים לאורך הגבול, ברכישת קרקעות המצויות בקרבת הגבול ובהקמת נקודות התיישבות המותאמות לתעודת השמירה בגבול. שתי הנקודות האחרונות בתכנית ראויות לעיון מיוחד מפאת משקלן ורגישותן. הראשונה עסקה ב'יחסי שכנים'. הובלטה בה חשיבות פיתוח קשרים עם התושבים משני עברי הגבול ולימוד השפה הערבית ומנהגי התושבים הערבים באזורי הגבולות ומשמעותה – שמעבר להיבטים הגיאוגרפיים, הצבאיים וההתיישבותיים הכרוכים בקביעת גבולות הארץ, מוטב להעניק משנה חשיבות גם לצורך לטפח כלים שיפחיתו את ממדי העוינות והתחרות בין האוכלוסיות השוכנות משני צדי הגבול ויתרמו במידת האפשר לקירוב לבבות הדדי. הנקודה הנוספת עסקה בקשר עם מוסדות היישוב. קשר זה נדרש כדי להסתייע בגורמים המעורבים בקניית קרקעות ובפעולות התיישבות וכן לשם בחירת 'החומר האנושי' להתיישבות. החסר בולט לעין. אין כל אזכור של קבלת מרות, כפיפות או זיקה אחרת כלשהי למוסדותיו הפורמליים של היישוב ובמיוחד לא ל'הסתדרות העובדים' ול'הגנה', שהיו כידוע שני הגורמים המרכזיים בהקשר הנדון. כמישור הארגוני נקבעו שני מסלולים לגיוס חברים ל'משמרת הגבול': 'ליכוד חברי 'השומר'

ואיחודם לשם התעודה (המטרה) הנ"ל' ורכישת חברים חדשים, במיוחד מקרב בני הנוער והכשרתם למטרות הארגון.⁶⁰ מסעיף זה מתבררת באורח מובהק אחת הנגזרות מכינונו של הגוף החדש – החייאת 'השומר'. ניכר מהתכנית שתומצתה על עמוד אחד, כי המדובר בשרטוט ראשוני בלבד של קווי מתאר, המחייבים עדיין עיבוד מעמיק של כל אחד ממרכיביו עד שתוכל להיחשב כמתווה מעשי לפעולה קונקרטית בשטח.

בדיון שהתפתח בעקבות דבריו של שוחט, הביעו המשתתפים איש-איש בשפתו את תמיכתם ברעיון. עם זאת, שטורמן, סיטקוב, נח סונין וזייד הקפירו להזהיר מפני מהלכים בדלניים, שאינם מתואמים עם ה'הגנה' וההסתדרות. ישראל שוחט לא זכה לגיבוי מחבריו כאשר חפץ ליצור מסלול פעולה כתחום התיישבות בגבולות, כנקודת זינוק לפיתוח תנועה ציבורית רחבת היקף שתסחוף אחריה את הנוער. במרירות העיר ש'אומרים לנו בהסתדרות כי כל אחד מאתנו טוב מאד אבל כולנו יחד מסוכנים'. אף מניה שוחט עמדה על חשיבות יצירת תנועת נוער גדולה, שבכוחה יתחשבו המוסדות במגמותיהם.⁶¹ הרושם העולה מדברי הזוג שוחט, שנתמכו בידי שניאורסון, הוא שפג תוקפה של ההבטחה שהעניקה, כזכור, מניה בראשית 1930, כי לא תחזור עוד לפעילות בדלנית. בסיום הדיון, קצב ישראל שוחט פרק זמן של חודשים אחדים לראשית הפעילות בשטח ואם 'לא נצליח להתחיל כמעשה הרי אבדנו'.⁶² הנוכחים הצביעו פה אחד בעד הקמת 'משמרת הגבול'. למרות המחלוקת המהותית שהתגלתה בין משתתפי הישיבה לגבי דפוסי הקשר עם המוסדות היישוביים, בנוסף כמוכח לקשיי ארגון, מנהל, מימון וכדומה, הרי שרעיון 'משמרת הגבול' לא נדון מלכתחילה לשבט ואף געשו צעדים ארגוניים ראשוניים להפעלתו. מוגו מועצה וועד מנהל, שאליו נבחרו ישראל שוחט, מניה שוחט, יוסף נחמני, הורביץ וחרית.

למחרת אסיפת החברים התקיימה ישיבת ועד ראשונה, בה הוחלט לשתף בסוד ייסודה של 'משמרת הגבול' שני אישים פוליטיים, שנחשבו כמקורבים ליוצאי

.ש.ש. 60

61. עמדתה של מניה שוחט בעניין גיוס הנוער תמוהה במקצת. כמועד זה, לכבר היו תנועות הנוער מאורגנות למדי, בוודאי אותן תנועות שהנוער שלהן היה רלכנטי למגמות 'השומר'. המחשבה כי אפשר בקריאה אחת, ולו גם מלהיבה, להקים ארגון נוער נוסף נראית בהחלט אנכרוניסטית, ומעידה על הניתוק של ותיקי 'השומר' מהמציאות בשטח.

62. ש.ש. פרוטוקול הוועד הפועל של ההסתדרות, 10 בפברואר 1930, אה"ע. מניה חזרה על הבטחה זו במכתבה לבן-גוריון מ-5 בנובמבר 1932, שבו איימה לפרוש מפעילותה ב'הפעל'. אה"ע,

בגישה שוויונית בין גברים לנשים, החפה בה כעת ממאבקים ומגינונים פמיניסטיים, והחשיבה את אשת 'השומר' כאחד מארני קיומו ומסודות הצלחתו של הארגון. על רקע זה, היא החליטה הפעם לשבור את הכלים. פרישתה הייתה קריטית, כי בלעדית כושרה הארגוני נדון גורל הארגון הצעיר לשכט. התיעוד המצוי ברשותנו בנוגע ל'משמרת הגבול' מסתיים במועד זה. בהיעדר מידע אחר, לא נותר אלא להניח כי הסכסוך שהתעורר בעטייה של סוגיית שיתוף הנשים שימש וזו שהביא, סביר לשער, בצד גורמים נוספים שנותרו עלומים מהמחקר הנוכחי, את הארגון לקץ דרכו. חריט מצדו נענה בסמיכות זמנים לקריאתו של יצחק שרה ונאות להתגייס לפו"ש כאחד ממפקדי הפלוגות ביהירה.

1. הגנת הגבול – שכן או גדר

בתקופה שבה הותווה רעיון 'משמרת הגבול', הפכה סוגיית גבולות הארץ לאקטואלית בעקבות תכנית החלוקה של ועדת פיל. שם הארגון מעיד על התפקיד הבסיסי שהועידו לו מייסדיו – שמירת גבולותיה העתידיים של המדינה היהודית. באותה שעה התנהלו ביוזמת הנהלת הסוכנות היהודית דיונים מקצועיים קדחתניים במסגרות שונות כדי לעבד תכניות מעשיות ומפורטות לקראת אפשרות חלוקת הארץ, כחלק מההכנות שנדרשו לגופן וגם לצורך הצגתן בפני ועדת וודהד, שעליה הטיל הקבינט הבריטי לבחון את היכולת ליישם את המלצות ועדת פיל. בהתאם להנחיית הנהלת הסוכנות, הוקמה ועדת ביטחון המורכבת מצמרת ארגון ה'הגנה'. ועדה זו עסקה בעיצוב ובגיבוש מבנה המערכת הביטחונית של המדינה היהודית העתידית, על שלוחותיה הצבאיות והאזרחיות. ישיבות הוועדה נערכו בחודשים נובמבר 1937 – פברואר 1938.

סיטקוב, מוותיקי 'השומר', היה חבר המפקדה הארצית של ה'הגנה' מטעם 'החוגים האזרחיים', ונשא במשרה הביצועית הרמה ביותר מבין הנוכחים בכינוס היסוד של 'משמרת הגבול'. הוא היה מעורה היטב במתבשל באותה עת בחדרי-חדרים, מתוקף חברותו בוועדת הביטחון של הסוכנות. סיטקוב דיווח למשתתפים, כי בדיוני ועדת הביטחון 'מתנגשות שתי דעות. אחת המדברת על התיישבות על הגבולות של המדינה. והשניה המדברת על צבא ומשטרה'.⁶⁶ הצעה להקים יישובי ספר מזוינים לאורך כל

יוסף חריט

יוסף נחמני

'השומר', יצחק בן-צבי ושלמה קפלנסקי. בהמשך נערכו עוד שתי ישיבות של המזכירות, שכללה את ישראל שוחט וחרוט, שהתגוררו בתל-אביב. מניה שוחט שביררה בקרב הנוער של כפר גלעדי את דעתם בנושא, דיווחה למזכירות כי הם סבורים שאולי יהיה קל יותר למשוך אליו צעירים אם יחודד הפרופיל הפוליטי של הגוף החדש. באותה ישיבה, שהתקיימה ב-8 בפברואר, הוחלט בין היתר, שצריכה להיות הכנה עצמית של החברים המובילים ב'משמרת הגבול' ליעודם ועליהם להקדיש מזמנם ללימוד השאלה הערבית.⁶³ בהקשר לעניין זה התגלה, ככל הידוע, הגורם המיידי שהביא לקטיעת פעולתו של הארגון בחלוף חודש ימים מייסודו. זאת בעקבות כוונתם של שוחט וחרוט לא לשתף נשים בקורס ללימוד השאלה הערבית אותו עמדו לפתוח.⁶⁴

בהזדמנויות מוקדמות ומאוחרות יותר ידעה מניה שוחט לגונן על המחיצות שהוצבו ב'השומר' בין פעילות הגברים לבין הנשים, הן כמעשה והן בידיעה על אודותיו.⁶⁵ בהקשרים שאין להם השלכה ישירה על ענייני ביטחון, דגלה מניה שוחט

63. 'סקירות מס' 1 ו-2 לחברי הועד והמועצה, אה"ט, IV-112-29.

64. מכתב מניה שוחט לישראל שוחט ויוסף חריט, 27 בפברואר 1938, אי"מ, הטיבה 15, ארכיון יוסף חריט, מיכל 4, תיק 3.

65. שוחט-וילבושביץ, קובץ 'השומר', עמ' 51.

66. פרוטוקול פגישת חברי 'השומר' לשעבר לקראת ארגון 'משמרת הגבול', 28 בינואר 1938, ארכיון השומר, תיק ישראל שוחט.

יששכר סיטקוב

קו הגבול אמנם הועלתה בריוני הוועדה ביוזמתה של תת-הוועדה לענייני משטרה, שבה היו חברים יהושע גורדון, סיטקוב ורב גפן. עמדתם נתקלה בהתנגדות נחרצת מצד של יעקב דוסטובסקי (דורי) ואלימלך זליקוביץ (אבנר), שתבעו להשתית את הגנת הגבול על חיץ ממשי בדמותה של גדר וכוח צבאי המגן עליה. בפועל התנהלה המחלוקת סביב השאלה האם חיל הספר יהיה מסגרת עצמאית או יחידה במסגרת צבאה של המדינה היהודית העתידה. מתכנית הוועדה שהושלמה במחצית מאי 1938, מתברר כי העמדה האחרונה הועדפה. נאמר בה בהקשר להגנת גבולות, שקיים צורך להקים חיל ספר שכיר. בתקופת המעבר ובראשית ימיה של המדינה סדר הכוחות של חיל זה צריך להיות גדול יחסית. עם התייצבות המצב הביטחוני, יפחת בהתאם גודל הכוח ואז תתבסס השמירה על חיל ספר מצומצם ויישובי ספר שיוקמו במשך הזמן לאורך הגבולות. תפיסה זו ניוונה מההערכה המופיעה בהנחות המוקדמות של ד"ר הוועדה, לפיה 'האוכלוסייה הערבית בכללה, לפחות בשנים הראשונות, תהווה שכנות אויבת, אשר תופיע כגורם מתמיד לאי-ביטחון "מבפנים ובעורף"'. הוועדה הכירה בכך ש'בעיית שמירת הגבולות היא בעיה מרכזית בכל סכך שאלות הביטחון של המדינה העברית',⁶⁷ ואולם, העדיפה להתמודד עם סכך זה שלא באמצעות יישוב הגבולות, ובכך דחתה את התכנית ששרטט ישראל שוחט. יותר מכך, תפקידה של ההתיישבות מוגדר על-פי ד"ר הוועדה כמשני בשמירת גבולות הארץ. על-פי הדו"ח

67. פרוטוקולים של ישיבות ועדת הביטחון, 10 בנובמבר 1937, 21 בנובמבר 1937, 28 בנובמבר 1937, 7 בדצמבר 1937, 12 בדצמבר 1937, 6 בפברואר 1938, אצ"מ, S25/244. פנחס עופר, 'תוכנית להקמת צבא יהודי עצמאי בארץ-ישראל לפני מלחמת העולם השנייה', בתוך: גרשון ריבלין (עורך), עלייזת חורב, (חמ"ד) תשנ"א (להלן: עופר, תוכנית), עמ' 75-102. חברי ועדת הביטחון היו אליהו גולומב, אלימלך זליקוביץ (אבנר), אברהם תהומי, יוחנן רטנר, יעקב דוסטובסקי (דורי), יששכר סיטקוב, דב גפן, דב הוז, יהושע גורדון וראובן זסלני (שילוח).

נדחתה למעשה הגישה המבקשת לשתף באורח פעיל ומלכתחילה את המתיישבים בהגנת הגבולות, גישה שעמדה ביסוד רעיון 'משמרת הגבול'. בה בעת, נעדרה מהדו"ח תמיכה במגמה להעמיד את 'יחסי השכנות' כנדבך מהותי במערכת המיועדת להבטיח שקט בגבולות. כאשר תושג רגיעה באמצעות כוח צבאי יהיו 'יחסי השכנות' תוצר לוואי שלה. מעבר לכך, ניסיונם של יוצאי 'השומר' להשתלב במערך הצבאי המתגבש של המדינה היהודית העתידית ואולי עוד קודם לכן במערכות המעורבות בחשיבה ובתכנון שלו, באמצעות רעיון 'משמרת הגבול', לא צלח בידם.⁶⁸

ארגון 'משמרת הגבול' ינק מהשקפת 'השומר', שייחס ערך רב להתיישבות בגבולות הארץ. השאיפה להיאחז בחורן, שטיפחה מניה שוחט בעשור הראשון של המאה העשרים ומיווג יעדי השמירה וההתיישבות מימי ה'קולקטיב' בסג'רה, עבוד בתל-עדש ובכפר גלעדי וגמור ב'גורד העבודה', ביטאו את רצונם של אנשי 'השומר' למצוא דרך לחבר בין שני העולמות הללו. מבחינת הרצף המחשבתי, תכנית 'משמרת הגבול' היוותה המשך לקו העקרוני שמקורו ב'השומר', שחתר ליצור צירוף של חיי עבודה ושמירה בספר, כאמצעי להגשמת החזון הציוני. בהתאם לתפיסה זו, החליטה אסיפת 'השומר' שנערכה בתל-עדש ביוני 1919, בנימה המזכירה בתוכנה את אחד מגדולי רעיון 'משמרת הגבול', כי היא 'מכירה בצורך להתחיל בהתיישבות רחבה סמוך לגבולות למטרת הגנה על הארץ ולהכנה ותנוך לאומי-דבולוציוני. ולשם זה מחליטה להתחיל כסדור מושבי שומרים מיוחדים על הגבולות ארצנו, ברוח האידיאלים והעיקרים של "השומר"'.⁶⁹

סוגיית ההתיישבות בגבולות ומשמעויותיה המדיניות והביטחוניות בקביעת

68. בהקשר זה ראוי להזכיר גורם נוסף ששאף להשתלב בהיערכות הביטחוניות לקראת יישום תכנית החלוקה. הכוונה לאגודת הקצינים העבריים בארץ-ישראל. חברי האגודה שיגרו מכתב להנהלת הסוכנות היהודית ב-24 בינואר 1938, ממש בסמיכות זמנים לאסיפה המייסדת של 'משמרת הגבול', ובו הציגו תכנית עקרונית משלהם להקמת צבא, תוך קביעה: 'איך אנו מזלזלים כלל וכלל בארגונים הקיימים ובעבודתם, אבל הם אינם אנשי צבא, כי אם חובבים. יש בכוחם הנחמדים הללו הרבה מעלות, כגון: הכרת הצדק שבעדו הם נלחמים, הקרבה עצמית שתמיד הם מוכנים לה, השכלה רחבה בערך, ביחס לחיילים, הגובה המוסרי וכו' וכו'. אלו הן מעלות יקרות ערך, אבל כאמור חסר להם החינוך הקסרקטיני, במילים אחרות אינם חיילים; הנם הניכי המתחרת'. אצ"מ, S25/5152 [הדגשות שלי - מ"ח].

69. להחלטות אספת 'השומר', ראו, גולדשטיין, בדרך, עמ' 289-292. כך גם באסיפת הייסוד של 'הקיבוץ', נקבע כי אחד האמצעים להגשמת מטרת הארגון הוא: 'אופן קולוניאליזציה העוזרת למטרתנו כמו גודי-עבודה וישובים על הגבולות'. שם, עמ' 303.

נוטרים בגדר הצפון, 1938
באדיבות ארכיון ה'הגנה'

מכשולים טבעיים. החיץ נועד להבדיל מטעמים ביטחוניים בין הערכים שיימצאו משני צדי הגבול ולהקטין את ההשפעה ההרדית ביניהם.⁷⁴ אך הקמתו חתרה בה במידה גם תחת האפשרות לטפח יחסי שכנות לאורך הגבולות בין יהודים לערבים. גישת ראשי ה'הגנה' בנרון חפפה לקו המחשבה הצבאי הכריטי שיושם באותה עת בגבול הצפון.

לנוכח התגברות החדירות מגבול הצפון של גורמים ערבים שליבו את 'המרד הערבי' ונטלו חלק פעיל בלחימה נגד הבריטים בפעולות יזומות ובהברחת נשק, החליטו הכריטים להשקיע מאמצים לחסימת הגבול באמצעות בנייתו של גדר תיל, בצירוף מצדיות מבוצרות, שתשרע לאורך שכעים וחמישה קילומטר בגבול עם סוריה ולבנון. היה זה אחד הגילויים של התרחבות השיתוף הבריטי-יהודי שנועד לסכל את פעילות המורדים הערבים. המכשול המוקם כונה 'גדר הצפון' או 'חומת טגארט', על שמו של היועץ הצבאי הכריטי, סר צ'ארלס טגארט, שדחף להקמתה. הגדר עצמה נבנתה בידי חברת 'סולל בונה' בחודשים מאי-יולי 1938.

עופר, תבנית, עמ' 86-87.

גבולות הארץ, הפכה לנושא בעל ערך רב באסטרטגיה היישובית, במיוחד לנוכח האקטואליזציה של אפשרות חלוקת הארץ משנת 1937 ואילך. מאותם הימים נרתמו מוסדות היישוב בראשותו של מנהל המחלקה המדינית, משה שרתוק (שרת), להבטיח באמצעות יישובי 'חומה ומגדל' את הנוכחות והשליטה היהודית באזורים שנחשבו קריטיים מבחינה אסטרטגית. יישובי 'חומה ומגדל' יכלו מבחינה פוטנציאלית לשרת את מגמת כינונה של 'משמרת הגבול'. להתיישבות מסוג זה נודע אופי 'צבאי' מודגש, שנבע מצרכים ביטחוניים ומכוונה מדינית להרחבת רצף נקודות האחיזה היהודיות ברחבי הארץ ולמימוש בעלות על קרקעות שנרכשו בעבר.⁷⁰ מה עוד ש'שמירת הגבולות על-ידי שרשרת יישובים צפופה', כפי שציין מתנגד מובהק של ותיקי 'השומר', דוד רמז, יכלה 'לחסוך בהוצאות על צבא'.⁷¹ ברם לא נעשה כל ניסיון להסתייע ביישובים החדשים כעוגנים להפעלה שיטתית של רעיון 'משמרת הגבול' על שני מרכיביו – שמירת הגבולות וטיפוח יחסי שכנות לאורכם. יותר מכך, כפי שהעיר טבנקין, כל נקודת יישוב שהוקמה במסגרת מפעל ההתיישבות נחשבה כמושגים הציוניים כיישוב גבול, משום שבאמצעותה עוצבו ככל פעם מחדש גבולות השליטה היהודית ברחבי ארץ-ישראל. עם תכנית החלוקה הופיע מושג אחר של גבול החוצץ בין שתי מדינות בתוככי ארץ-ישראל הגיאוגרפית, שאינו מושתת על הנוכחות היישובית אלא על נוכחות כוחות צבא סדירים. טבנקין, משולליה המובהקים של החלוקה, הזהיר כי 'המחשבה על הגבולות תיהפך למחשבה המרכזית של המדינה הזו מיום קיומה הראשון. המוני נוער יחיו בחלום של הסגת הגבול...'⁷² אין להניח לטיעוניהם הרטוריים של טבנקין להוליך שולל. טבנקין האמין משכבר כי מציאות של מלחמה עם הערבים היא המציאות היחידה הקיימת בארץ מאז ימי העלייה השנייה, והוא חזר על כך באותם ימים ממש.⁷³ ואמנם, דפוס מחשבה ברוח זו, הרואה את אפשרות העימות עם הערבים כמסקנה המעשית של תכנית החלוקה, ניכר גם בתכנית שעבדה ועדת הביטחון של הנהלת הסוכנות. אף נקבע בה במפורש שהכרח להקים 'חיץ מלאכותי, כצורת גדרות תיל' לאורך הגבול במקומות בהם לא קיימים

70. ישראל שוחט, 'שליחות ודרך', בתוך: כפר השומר, עמ' 78-79; אלחנן אורן, התיישבות בשנות מאבק, ירושלים תשל"ח, עמ' 22-37 אסנת שירן, נקודות עזה, [חמ"ד] תשנ"ח, עמ' 4-5, 14-15.

71. פרוטוקול הוועדה הפוליטית של מפא"י, 8.6.1938, אביג (הפרוטוקול לא קיים כאמ"ע).

72. י. טבנקין, 'להארת הדרך', דברים בישיבת המזכירות הרחבה של הקיבוץ המאוחד בבית השיטה ביולי 1937, מבסנים, אוגוסט-ספטמבר 1937, עמ' 3.

73. י. ט. ויצחק טבנקין, 'כשעה זו', שם, עמ' 1; שפירא, תרב היזנה, עמ' 177-178.

כמאמצים לאבטחת העובדים בשטח נטלו חלק גם יוצאי 'השומר', כגון מרדכי יגאל וצבי קרול. בפועל, פחות משנה לאחר בנייתה דעך 'המרד הערבי' והגדר הפכה למטרד שאין בו צורך מבחינת התושבים השוכנים משני צדדיה.⁷⁵ בעניין זה, הגישה העקרונית שעמדה ביסוד התכנית להקמתו של ארגון 'משמרת הגבול' הייתה שונה. ההבדל העיקרי בין התפיסות טמון בהשקפה, כי דווקא גבול פתוח והידברות הדדית ולא מחסומים ומכשולים פיסיים, ככוחם להניח את הבסיס להסדרת היחסים בין יהודים לערבים ולהביא להרגעת הרוחות. תימוכין לעמדה זו כגישה שאינה מנותקת מהמציאות, מצוי במאמר ראשי שפורסם בשבועון הבריטי, גרייט בריטן אנד זה איסט (*Great Britain and the East*), וצוטט כדבר ביוני 1938. מחבר המאמר הסכים שבנייתה של 'חומת טגארט' היא צורך השעה כדי לשפר את הסיכוי להשליט חוק וסדר בארץ-ישראל. אך הוא הבהיר שזהו אמצעי אסטרטגי ולא פתרון פוליטי, תוך הסתמכות על סופרו הירושלמי של העיתון טיימס הבריטי: 'יהיה זה משום טרגדיה אם המדינה או המדינות העתידות ושתוקמנה בהתאם להמלצות ועדת פיל תוכלנה להתקיים אך ורק מאחורי תיל דוקרני'. השבועון טען בהקשר הנדון:

קיום כזה אין הוא חיים והוא עלול להסתיים בחידלון גמור. הרי נשתנו הזמנים וחלפה התקופה הקדומה, שבה אפשר היה להפריד על ידי 'חומה' בין אנשי התרבות ובין הכרבים – בלי לפגוע בתרבות ובאפשרות היצירה. אסיה המערבית צריכה להתקיים תוך הרמוניה פנימית – אם מוסיפים לקוות, כי מפעולותיה העתידיות תצמח לאנושיות טובה בת-קיום. שום 'חומה' אין בה כדי לבטל רגשות אהדה טבעיים, ושום עם היושב מאחורי החומה, לא יוכל ליצור קניינים בעלי ערך רב כל עוד הוא חדור רגשות פחד או חשד.⁷⁶

הצגת הגדר המוקמת כביטוי המעצב את דפוסי הזיקה בין המצויים משני עבריה, מפנה את תשומת הלב להיבט הרעיוני-חינוכי שנכרך ברעיון 'משמרת הגבול'. התקופה שבמהלכה הוא שורטט, זוהתה במחקר ההיסטורי כמועד שבו החלו להיחשף

75. סלוצקי, סתיה, כרך ב, חלק שני, עמ' 904-907; גרעון כיגר, 'גדר הצפון – גדר המערכת הראשונה בארץ-ישראל', בתוך: חקרי מלחמה: מאסף לזכרו של אלעזר (לפיה) גלילי, תל-אביב 1988, עמ' 111-119; פנחס עופר, אריב ויריב: התנועה הציונית והיישוב בין שריבים לבריטים, 1948-1929, תל-אביב 2001, עמ' 71.

76. "חומת טגארט" והטרור בארץ, דבר, 8 ביוני 1938.

גילויים מיליטריסטיים בקרב הנוער היהודי תוך התנכרות גוברת והולכת לכני העם השכן. זאת אף במקומות כגון כפר הנוער בן-שמון, שבהם הושקע מאמץ חינוכי ענף למזער מגמות אלה. באופן בולט ניכרו תופעות מסוג זה בפר"ש. הן יצרו לעתים רושם שלמרות התועלת הביטחונית הצומחת מפעילותו, הרי חלק ממעשי לוחמיו פגמו והפריעו לתקינותו של מרקם יחסי השכנות בין יישובים יהודים וערבים.⁷⁷ מכאן מתעוררות שתי שאלות, שהתשובה עליהן תיוותר כחוקת 'אילו' בלבד: האם ניתן היה בימים הראשונים לבניית הפר"ש והכשרתו ככוח הצבאי המגויס הראשון של היישוב, ליצור בקרב לוחמיו יתר מודעות לחיוניות טיפוחם של יחסי שכנות? האם דבר זה היה תורם לריכוך חומרת הסכסוך הלאומי ומחנך דור שנטייתו המיליטריסטית מאופקות יותר?

הקביעה כי גישת הדוגלים בטיפוח יחסי השכנות הייתה בבחינת התרפקות נוסטלגית ונאיבית על זמנים שחלפו לבלי שוב, זכתה למעמד מכונן בהיסטוריוגרפיה של התקופה. ואמנם, המציאות הביטחונית-מדינית שהתהוותה מאז פרוץ 'המרד הערבי' חידדה בהדרגה ובהתמדה את ההכרה כי יחסי השכנות עתידים ליפול פעם ועוד פעם קורבן לסכסוך הלאומי המתעצם. מבטאה המובהק של גישה זו בתנועת העבודה עוד מראשית שנות העשרים היה שרתוק.⁷⁸ אף אם הוא נותר בדעתו לגבי המכשלה האורבת לראיית 'יחסי שכנים' כחזות הכל גם כעבור שני עשורים, גרס שרתוק ב-1940 כי הכרח להשתמש

[...] ככל הזדמנות להידוק קשרים בינינו מטעמים אנושיים פשוטים של יחסי שכנים הוגנים, מטעמי בטחון, כי זה מבצר את הבטחון בארץ, יוצר בלמים נפשיים בקרב היישוב הערבי, דוחק כל סכנה של התפרצות חדשה [...] אבל גם מטעם מדיני שעל ידי כך בונים גשרים חדשים, שאולי יובילו למגע בעתיד [...] ⁷⁹

גם כחלוף כמה עשורים נוספים נמצא מי שהוקיר את לוז תכנית 'משמרת הגבול',

77. שפירא, הרב חינה, עמ' 347-356; אורי בן-אליעזר, דרך הבנות: היווצרותו של המיליטריזם הישראלי 1936-1956, תל-אביב תשנ"ו, עמ' 37-44.

78. מכתב משה שרתוק לדוד בן-גוריון, 24.9.1921, בתוך: תמר גדרון, יעקב שרת, רינה שרת (עורכים), ימי לונדון: מכתבי משה שרת מימי הלימודים, לונדון 1920-1921, תל-אביב 2003, עמ' 348-349.

79. הרצאת משה שרתוק, 'מבוא לשאלה הערבית', ירושלים, 6 במאי 1940, אצ"ב, S25/2201 והרצאות שלי – מ"ח.

שהתמקד בראיית יחסי השכנות כמרכיב שתועלתו היא ביטחונית ומדינית בבסיסה. יגאל אלון, מצעירי הפר"ש בשעתו, עמד על היבט זה במחשבת 'השומר', כאחד מנרבכי מורשתו, עת חתר בימים אחרים ובנסיבות שונות לקדם תכנית מדינית המבוססת על הידברות ופשרה בין יהודים לערבים. הוא אמר בטקס לציון מלאות שישים שנה לייסוד 'בר-ג'ורא': 'אמונים על מיטב האידיאלים הסוציאליסטיים, ביקשו אנשיו לראות בערכי – שכן ולא אויב'.⁸⁰

ז. אחרית דבר

ישראל שוחט כתב שני מכתבים רוויי זעם לבן-גוריון, במארס 1937 וביולי 1938, שבהם תבע ממנו לרתום אותו ואת חבריו מ'השומר' לפעילות ביטחונית. הוא פסק: 'ההמונים לא יצילו במצב כזה. מאות אחדות של בחורים מהטיפוס שאמרתי לך לא פעם, "יחי המות", אלה יצילו המצב'. כלומר אין ערך רב במצב הנוכחי למאות ואלפי המגויסים למסגרות הביטחוניות השונות ('הגנה', נוטרות, משטרה, 'גפירים') אם הערך הבסיסי של הכרח ההגנה העצמית על הנפש, הרכוש והכבוד אינם מוטמעים כהלכה ומתורגמים לפעילות ממשית. כשיר למילוי משימה זו רק כוח נכחד, שיזכה לחינוך מתאים מוותיקי 'השומר'. שוחט דיווח לבן-גוריון על הפניות לעצה וסיוע המגיעות אליו מאנשי השורה ב'הגנה', אך קונן על מצבו בזעם עצור: 'ידי קשורות והפה סגור, דבור קל מישראל, פעולה קטנה מישראל והוא כוגד [...] כוגד בעמו, כישור, והמשפט וועדת הביורור ההסתדרותית מ-1926] הידוע יזכיר!⁸¹ העילה לחיבור שני המכתבים הייתה הופעת גלים מחודשים של פיגועים נגד היהודים בימי 'המרד הערבי'. עם זאת, ראוי לשים לב לעיתויים גם מבחינת ההתפתחויות הפנימיות בקרב אנשי 'השומר'. המכתב הראשון חובר לאחר הופעת קרבין 'השומר' וקבלת הפנים החמה שלו וזה. המכתב השני חובר לאחר שרעיון 'משמרת הגבול' התפוגג. המכתבים לא הועילו. למחרת חיבורו של המכתב השני, ב-10 ביולי 1938, נהרג אלכסנדר זייד בשייח' אבריק. בהמשך הקיץ של שנת 1938 נהרג חיים שטורמן ממארב. נפילת שתיים מדמויות המופת של 'השומר' עוררה תהודה רבה. חבריהם נותרו בעיקרו של דבר מחוץ למערכת הביטחונית של היישוב גם להבא.

אלכסנדר זייד

ביסוד הניסיונות החוזרים להחיות את ארגון 'השומר' תחת כותרות ומסגרות שונות ומגוונות, עמדה השפעתו הכריזמטית והסוחפת של ישראל שוחט על חבריו. בכוחה, ובזכות הרצון הטבעי של חברים מנוער להוסיף ולטפח מסגרת קבוצתית שנוצרה בשנות כחרותם והיתה עד מהרה לאגדה חיה, הוא הצליח שוב ושוב להתגבר על התנגדותם הראשונית ולשכנעם בצדקת רעיונותיו וכיעילות הדרכים להגשמתם. מניה שוחט כתבה על ישראל שוחט כי הוא היה

בעל כשרון מיוחד, יוצא מגדר הרגיל, לתת לפנטזיה הכי נועזה את

כיטויה הראלי, ולמצוא את הארגון המעשי היום-יומי להגשמת החזון הרחוק [...] הדבר הכי חשוב בהסתדרות "השומר" היה: כוח היצירה הבלתי פוסק בו; חיפוש דרכים חדשות וצורות שונות להגשמת המטרה הסופית; גמישות מיוחדת להתאים את עצמו לדרישות הזמן. והמניע הזה, היוצר תמיד, היה למעשה ישראל שוחט.⁸²

ואמנם, פעם ועוד פעם הסתמנה כוונה בקרב ותיקי 'השומר' לבחור נתיב החורג משגרת העשייה והפעילות הפוליטית היישובית, אך לשווא. כפי שהמר הגורל עימהם לא אחת משנת 1920 ואילך, כך גם לרעיון 'משמרת הגבול' המתין סוף עצוב. זאת לא רק משום שתכנית החלוקה, שבהקשרה נהגה הרעיון, בוטלה עם פרסום מסקנותיה של ועדת וודהד בנובמבר 1938. מבחינה ציבורית ענייננו בקבוצה רבת תהילה והישגים שתש כוחה, כרם חבריה מתקשים להשלים עם חילופי העתים. תקוותם לחזור למרכז המעורבות הביטחונית התבדתה.

82. שוחט, 'זכרונות', אוגוסט 1930, אה"ע, IV-104-1. מקור זה שימש כבסיס שמתוכו עובד מאמרה של מניה שוחט, 'השמירה בארץ', שנכלל בקיבוץ 'השומר', עמ' 51-56. הדברים שצוטטו כאן הושמטו מהמאמר שפורסם.

80. יגאל אלון, 'השומר' ומורשתו, כלים שלובים, תל-אביב 1980, עמ' 62.
81. מכתבי ישראל שוחט לרוד בן-גוריון, 15 במרס 1937, 9 ביולי 1938, אביג.

פעילותם המאורגנת של חלק מיוצאי 'השומר' נחתמה בהשתתפות ישראל ומניה שוחט וכן חברים אחרים נוספים, ביוזמה לייסוד 'הליגה לשיתוף יהודי-ערבי' במחצית הראשונה של שנת 1939. אין זה מקרה שדווקא ישראל שוחט נשא את דברי הפתיחה במעמד ייסוד 'הליגה'. הייתה זו הפעם האחרונה שבה נחלץ ליטול חלק פעיל בחיים הפוליטיים. שוחט הזכיר בדבריו כי חובת השקידה על טיפוח יחסי אמון הדדי בין היהודים לערבים הייתה מעיקרי 'השומר' וציין שגם כעת מרבית העוסקים בשליחות הקישור בין היישובים היהודים והערבים, שרידי חברי 'השומר' המה.⁸³ האקורד האחרון בניסיונות מניה, חניכת בית המדרש המהפכני הרוסי, להתניע את גלגלי ההיסטוריה היהודית-ציונית אירע בשנת 1942. היא הייתה הראשונה שהניחה על סדר היום של תנועת העבודה את התביעה 'להביא לא"י במשך שנתיים-שלוש מליון יהודים ארצה'; תביעה שנודעה מאוחר יותר בשם 'תוכנית המיליון' ושבהמרצת כן-גוריון היוותה מכשיר מרכזי בהיערכות הציונית לקראת תום מלחמת העולם השנייה.⁸⁴ העובדה ששני המהלכים המשמעותיים האחרונים של מניה וישראל שוחט בזירה הציבורית היו חפים מזיקה ישירה לענייני ביטחון, העידה על דחיקתם הסופית מתחום זה.⁸⁵

ממצאי המאמר שלפנינו מאששים את טענתו של גולדשטיין, כי פעילות אנשי 'השומר' בכלל ומניה וישראל שוחט בפרט לא נועדה להשגת שררה בזירה הפוליטית-מפלגתית.⁸⁶ חברי 'השומר' דבקו לכל אורך דרכם בגישתם המכוונת, בדבר אוונגרד הפועל כדיסקרטיות. עם זאת, ניתן לאתר בגופים הצבאיים שהקימו או שחתרו להקים, מימד דינמי של התפתחות והתאמה מודרנית לתמורות שפקדו את ההווה הארצישראלית. הדבר ניכר בהבנתם את הכרח הרחבת שורות נאמני מלאכת המגן, בכוננותם לרופף את מסורת הקונספירציה שייבאו מרוסיה ובהשלמתם עם הנמכת רמת המיומנות הנדרשת כדי להצטרף למסגרתם. הפן הדינמי הזה היה בין היתר

83. ישראל שוחט, 'למהותה של הליגה לשיתוף יהודי-ערבי', במסגרת, 1 במאי 1939.

84. פרוטוקול מרכז מפא"י, 28 בינואר 1942, אמ"ע (מכאן המובאה); פרוטוקול הוועידה החמישית של ההסתדרות, 19-23 באפריל 1942, תל-אביב תש"ב, עמ' 194; מכתב מניה שוחט לרוד כן-גוריון, 5 בדצמבר 1942, אבי"ג. עוד על 'תוכנית המיליון' ראו: דבורה הכהן, תכנית המיליון; תכניתו של דוד כן-גוריון לעלייה המונית בשנים 1942-1945, תל-אביב 1994.

85. מניה שוחט וצבי נרב עוד היו פעילים ב'ליגה V' וב'ליגה לירידות ישראל-ברית-המועצות' בימי מלחמת העולם השנייה ואחריה, וישראל שוחט עוד הספיק לכהן כמנכ"ל משדר המשטרה בשנותיה הראשונות של המדינה, אך לא יותר מכך.

86. למשל, גולדשטיין, בדרך, עמ' 107-108.

פועל יוצא מהצמיחה המואצת של היישוב והתבססותו מחד גיסא, ומהגידול בצרכי הביטחון היסודיים מאידך גיסא. מבחינת האופי הצבאי, רב לעתים השוני על-פני הרמיון ביעוד הביטחוני של הגופים אשר לאנשי 'השומר' הייתה יד בהם. ברם מורשת הקרב שנצרכה ב'השומר', המבכרת את ההתמקדות בתחום ההתגוננות ונרתעת מניהול מלחמת חורמה ביריב, שמשולהבת כלהט יצרים וברגשות נקמה קמאיים, הייתה לנחלת כל אותם גופים. היא הייתה פרי הנחת יסוד, שמשמעותה הוטמעה ב'השומר' לאחר עימות ומתלוקת,⁸⁷ כי בארץ-ישראל עתידים לחיות זה לצד זה וגם זה עם זה, שני עמים.

התפיסה האמורה בלטה במיוחד במסגרת ההכנות להקמת 'משמרת הגבול', עת ניסו ותיקי 'השומר' למלא בתוכן מדיני את הנדבך הירוע והשגור יותר בפעילותם – הביטחון. העקרונות והערכים שעמדו ביסוד הקמת 'משמרת הגבול' נשחקו בצוק הזמן. למרות מקוריותו המחשבתית של הרעיון, מאבקי הכוח בחוגים הביטחוניים-פוליטיים ביישוב וגם היעדר פרטנר פוליטי בעל עוצמה בצד הערבי הרוגל בגלוי כטיפוח יחסי שכנות, הכטיחו מלכתחילה כי קרוב לוודאי תטורפד כל אפשרות להעמידו לבחינה של ממש. מכאן ואילך, במשך עשרות שנים לא ניתנה הזדמנות לברוק

משה אליוביץ

אם ההשקפה שנטמנה בכסיס רעיון 'משמרת הגבול' הייתה גחמה השאולה מתקופה אחרת או שמא יכלה לשמש מסד לטיפוח יחסי שכנות פחות מורעלים ונפיצים משני עברי הגבול. משה אליוביץ כתב בספר השומר על יחסי השכנים:

כשאנו דנים כפרשה זו היום, לאחר קום המדינה, נראים לנו כל אותם המאמצים הרבים שהושקעו על-ידי אנשי 'השומר' וכפר-גלעדי כטיפוח ושיפור יחסי-ידידות והשכנות, כאילו שייכים הם לעבר הרחוק. דברים כה רבים נשתנו

87. ראו בהקשר זה, שם, עמ' 32-33.

מאז ועד עתה ואף הטפתנו ליחסי ידידות בימי המאורעות ומלחמת העולם נראית בעיני רבים כמיושנת, כמו עבר זמנה. ועם זאת – עד היום תוהים אנו, הותיקים והמנוסים בפעולה בשטח זה, אם אין עלינו ללמוד גם עכשיו מלקח העבר.⁸⁸

מעבר לאופציות התיאורטיות שנגנזו בנוגע לאופיים של יחסי השכנות לאורך הגבולות וחינוך דור הלוחמים הארצישראלי, טמון ערכו של הניסיון להקים את 'משמרת הגבול' בשאיפת חברי 'השומר' להתארגן מחדש. הם התכוונו לרענן את מורשת ההתיישבות בספר ולהשתלב במאמץ הציוני הכללי, אבל מבלי לוותר על פעילות עצמאית ונבדלת, החורגת מהזרם המרכזי ביישוב. המחשבה שניתן להתיישב, לחתור לריבונות, לגונן עליה בכוח הנשק, ובד בבד גם לטפח יחסי שכנות טובים ולהשיג כל זאת באמצעות גופי פעילות קונספירטיביים, התבררה כחסרת תוחלת. תנאי התקופה ותביעותיה לא אפשרוה, ומבחינה פוליטית נגזרה על המחזיקים בהשקפה זו כליה.

88. משה אליוביץ, 'המאמצים לשכנות טובה', בתוך: ספר השומר, עמ' 371.